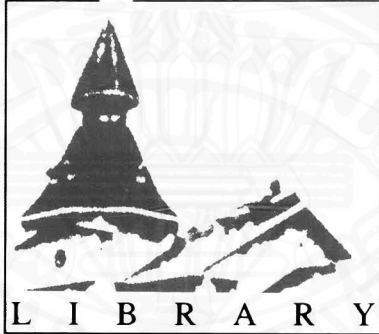

numéro 01/09/2006

THAMMASAT
UNIVERSITY

หอสมุดปรีดี พนมยงค์

ทนายหมอบให้เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่

ศาสตราจารย์ ไพโรจน์ ชัยนาม ม.ป.ช.,ม.ว.ม.,ท.จ.ว.

และ

คุณหญิงบรรเลง ชัยนาม ต.จ.,ต.ม.

ธรรมศาสตร์บัณฑิตหญิงคนแรก
ของมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง (๒๔๗๔)

ฯพณฯ ดร.สุภศิลา ชัยนาม เอกอัครราชทูตประจำกระทรวงการต่างประเทศ
บริจาคเงินจัดทำสติ๊กเกอร์

บัญชาพระยามิลินท์

เล่ม ๑

ตอนมิลินท์บัญชา

พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงพระศพ

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไขใบดวง

ณพระเมรุท้องสนามหลวง

ปีมะเถิง พ. ศ. ๒๔๗๒

สำนักหอสมุด

หมวดอายุ 01/09/2566

พิมพ์ที่ ๐๑/๐๗/๒๕๖๐

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าไข่มุกด์

พ. ศ. ๒๔๐๖-๒๔๗๒

สำนักหอสมุด

หมวดอายุ 01/09/2566

คำนำ

มหาอำมาตย์โท หม่อมเจ้าสฤษดิเดช ชยางกูร สมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต จะพิมพ์หนังสือแจกในงานพระราชทานเพลิงพระศพ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงแขไขดวง ณพระเมรุ ท้องสนามหลวง ตรัสขอให้ราชบัณฑิตยสภาช่วยเลือกหาเรื่องหนังสือและจัดการพิมพ์ถวาย ประจวบเวลาราชบัณฑิตยสภา กำลังทำหนังสือสำหรับพิมพ์ขึ้นใหม่เรื่อง ๑ คือเรื่องปัญหาพระยามิลินท์ เห็นว่าจะเป็นหนังสือดีสมควรพิมพ์แจกในงานพระเมรุได้ ทูลหม่อมเจ้าสฤษดิเดชก็ทรงเห็นชอบด้วย จึงได้จัดการพิมพ์ถวายตามประสงค์

หนังสือเรื่องนี้แต่โบราณเรียกว่า “มิลินทปัญหา” นับว่าเป็นหนังสือแต่งตัวอย่างเอกเรื่อง ๑ ในกระบวนอธิบายธรรมในพระพุทธศาสนา ข้าพเจ้าได้พรรณนาไว้ในคำอธิบายหนังสือมิลินทปัญหา ซึ่งราชบัณฑิตยสภาพิมพ์ครั้งก่อนดังต่อไปนี้

“อธิบายว่าด้วยหนังสือมิลินทปัญหา

หนังสือมิลินทปัญหาคัมภีรน์ แต่งขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนากาลประมาณ ๕๐๐ พรรษา พระคัมภีรณาจารย์ประสงค์จะชี้แจงข้อพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้งพันวิมติกังขา จึง

เอาดีต้นיתาน เรื่อง พระนาคเสนแก้ปัญหา พระยามิลินท์โยนกราช
อันเป็นเรื่องมีความจริงเป็นกำมูด มาตั้งเป็นเค้าแล้วแต่งอธิบาย
พระธรรมวินัยตามอนุมติของท่าน

พระคณธรรมาจารย์ผู้แต่งคัมภีร์มิลินทปัญหา มีนามปรากฏ
ในคำนำมัสการข้างต้นว่า ชื่อพระปิฎกจุฬารักษ์ แต่อาจารย์วิเศษ-
เดวิดส์ผู้แปลคัมภีร์มิลินทปัญหาเป็นภาษาอังกฤษหาได้ออกนามไม่
กล่าวแต่ว่าหนังสือมิลินทปัญหานี้ เป็นหนังสือแต่งทางอินเดียข้าง
เหนือเมื่อราวแรกตั้งจำนวนคฤศตศก ในเวลาลัทธิอพระพุทศ
ศาสนายังมิได้เกิดแตกต่างกันเป็นลัทธิมหายานข้างฝ่ายเหนือ และ
ลัทธิหินยานข้างฝ่ายใต้ และว่าหนังสือมิลินทปัญหานี้เดิมคงแต่งใน
ภาษาสันสกฤตหรือภาษาปรากฤต อย่างเช่นคัมภีร์อื่นซึ่งแต่งทางอิน
เดียข้างฝ่ายเหนือ นั้น แต่ฉบับเดิมสาบสูญไปเสียแล้ว หาก
ชาวสิงหฬได้ แปลงฉบับเดิม เป็นภาษา บาลี รักษาไว้ใน ลังกาทวีป
หนังสือมิลินทปัญหาจึงยังปรากฏสืบมาจนตราบเท่าทุกวันนี้ ความ
พิ้งปรากฏแก่ชาวยุโรปไม่ช้านานมานัก ว่าจีนก็ได้หนังสือมิลินท
ปัญหาฉบับเดิมไปจากอินเดียแต่ดึกดำบรรพ์เหมือนกัน พวกชาว
ต่างประเทศที่ ศึกษาหนังสือจีน ค้นไปพบเข้า จึงได้ ทราบความอันนี้
แต่ก็ไม่ได้ตัวฉบับเดิม เพราะจีนเอาไปแปลเป็นภาษาจีนเสีย
เหมือนอย่างหนังสือคัมภีร์อื่น ๆ ที่ได้ไปจากอินเดีย ฉบับภาษาจีน
ถ้อยคำสำนวนจึงเคลือบคลาดไปเสียมาก ผู้ศึกษาพระพุทศศาสนา

ค

ในนานาประเทศได้อาศัยแต่จะนับภาษาบาลี ที่มีอยู่ในเมืองลังกา เมืองไทย เมืองพะม่า ๓ แห่งเท่านั้น และปรากฏว่าจะนับที่ได้ไปจากเมืองไทยเป็นบริบูรณ์ดีกว่าที่ได้ไปจากที่อื่น

อาจารย์รัตนเดวิดสก็ยกย่องว่าหนังสือมิลินทปัญหา เป็นหนังสือที่แต่งดี นับเป็นอย่างยอดเยี่ยมได้คมกริหนึ่ง ว่าในบรรดาหนังสือที่แต่งภายหลังพระไตรปิฎกด้วยกัน หนังสือที่แต่งดีใกล้เคียงหนังสือมิลินทปัญหา มีแต่หนังสือวิสุทธิมรรคของพระพุทธโฆษาจารย์คมกริเดียว แต่หนังสือมิลินทปัญหาเป็นหนังสือเก่าก่อนหนังสือวิสุทธิมรรคช้านาน ถึงแม้พระพุทธโฆษาจารย์ผู้ไปทำสังคายนาในลังกาทวีป เมื่อพระพุทธศาสนากาล ๕๔๕ พรรษา แต่งคมกริวิสุทธิมรรคนั้น ก็ยังอ้างหนังสือมิลินทปัญหาเป็นหลักความวินิจฉัยใน หนังสือ อรรถกถาที่ พระพุทธโฆษาจารย์ แต่งหลายแห่ง จึงเห็นได้ว่าหนังสือมิลินทปัญหาคมกรินี้ นักปราชญ์นับถือกันว่า เป็นหลักฐานในข้อวินิจฉัยพระธรรมวินัยมาแต่ดึกดำบรรพ์แล้ว

อาจารย์รัตนเดวิดสก็ได้อ้าง กำหนดข้อความใน พระไตรปิฎก ซึ่งยกมาอ้างไว้ในหนังสือมิลินทปัญหานี้ สันเกตดูได้ความปรากฏว่า พระคันถรจนจารย์ผู้แต่ง เป็นผู้ชำนาญพระไตรปิฎกแตกฉานอาจจะอ้างได้แทบทุกคมกริ ส่วนที่แต่งหนังสือก็แต่งดี แต่ข้อวิเศษสำคัญนั้นที่ฉลาดทั้งในทางวินิจฉัย และในกระบวนวิสาขนาพระธรรม

วินัยให้เข้าใจได้ด้วยอุปมาเป็นต้น ผิดกับหนังสือคัมภีร์อื่นโดยมาก
จึงเป็นเหตุให้ผู้ศึกษาพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนานับถือหนังสือ
มิลินทปัญหาคัมภีร์นี้สืบต่อกันมากกว่า ๑๕๐๐ ปีเข้าบัดนี้

หนังสือมิลินทปัญหานี้ ได้แปลเป็นภาษาของประชาชนชาติ
ที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาแทบทั่วทุกภาษา ทางยุโรปนอกจาก
ภาษาอังกฤษที่อาจารย์วิตสเดวิดส์แปล จะได้แปลเป็นภาษาใด
อีกบ้างยังหาทราบหมดไม่ แต่ที่แปลเป็นภาษาไทย ได้แปลแต่
ครั้งกรุงศรีอยุธยายังเป็นราชธานีละบัว ๑ (๓) มีต้นฉบับหอพระ
สมุด ฯ ได้ไว้แต่ไม่บริบูรณ์ อีกฉบับ ๑ กรมการหอพระสมุด ฯ
ได้จัดการถวายสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมหลวงลพบุรีราเมศวร ทรงพิมพ์
ในงานพระศพสมเด็จพระเจ้าฟ้า ฯ กรมขุนศรีสัชนาลัยสุรกัญญา เมื่อ
พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นสำนวนแปลในกรุงรัตนโกสินทร แต่ไม่ปรากฏ
ในต้นฉบับว่าแปลเมื่อรัชกาลไหน และผู้ใดเป็นผู้แปล แต่เป็น
ฉบับหลวงอยู่ในหอสมุดแต่ก่อนมา สันนิษฐานว่าเห็น
จะแปลในรัชกาลที่ ๓ ด้วยปรากฏว่าตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ พระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกได้โปรด ฯ ให้แปลหนังสือ

(๓) บางทีอาจจะได้แปลเป็นภาษาไทยแต่ครั้งกรุงสุโขทัย ด้วยอ้าง
ถึงหนังสือมิลินทปัญหาในบานแพนทหนังสือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งพระ
มหาธรรมราชา (พญาตีไทย) ทรงแต่งขึ้นเมื่อครั้งกรุงสุโขทัยยัง
มุดอายุ 01/09/2566
เป็นราชธานี

ซึ่งแต่งไว้เป็นภาษามคธออกเป็นภาษาไทยหลายเรื่อง ที่เป็นเรื่องใหญ่มีฉบับปรากฏอยู่ คือ เรื่องมหาวงศพงสาวดารลังกา ว่าด้วยพุทธศาสนประวัติในลังกาทวีป เรื่องจินกาลมาลินี ว่าด้วยพุทธศาสนประวัติในประเทศนี้ และเรื่องไตรโลกวินิจฉัยเป็นต้น แต่หนังสือซึ่งแปลในรัชกาลที่ ๑ ก็มีบานแพนงและบอกชื่อผู้แปลไว้เป็นสำคัญ แต่เรื่องมิลินทปัญหาเน้นห้ามไม่ จึงสันนิษฐานว่าจะแปลในรัชกาลที่ ๓ ด้วยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงอาศัยราชประเพณีที่ทรงสดับพระธรรมเทศนาทุกวัน เป็นนิจในครั้งนั้น โปรด ฯ ให้อาราธนาพระผู้ถวายเทศน์แปลพระไตรปิฎก ทั้งพระสูตร พระวินัย พระปรมัตถ์ และหนังสือเรื่องต่าง ๆ ซึ่งโบราณบัณฑิตได้แต่งไว้เป็นภาษามคธ แม้จนปัญญาสชาติกมาถวายนเทศน์ เมื่อเทศน์แล้วโปรด ฯ ให้เขียนเก็บรักษาไว้ในหอหลวง จึงเกิดหนังสือซึ่งแปลจากภาษามคธ ออกเป็นภาษาไทยขึ้นในรัชกาลที่ ๓ เป็นอันมาก หนังสือเรื่องมิลินทปัญหานี้ก็เห็นจะได้แปลถวายนเทศน์ในสมัยนั้น

ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๕ เมื่อจัดตั้งมหาวิทยาลัย มีหนังสือธรรมจักษุของมหาวิทยาลัยพิมพ์ออกเป็นรายเดือน สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสได้ทรงแปลมิลินทปัญหาพิมพ์ในหนังสือธรรมจักษุอีกครั้งหนึ่ง หนังสือมิลินทปัญหาที่แปลเป็นภาษาไทยจึงมีอยู่เป็น ๓ ฉบับ คือฉบับแปลครั้งกรุงศรี

อยุธยาฉบับ ๑ ฉบับแปลครั้งรัชกาลที่ ๓ ฉบับ ๑ และฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัยฉบับ ๑”

หนังสือมิลินทปัญหาแปลในสมัยกรุงศรีอยุธยา และในสมัยรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์ทั้ง ๒ ฉบับนั้น สำนักแต่งตามนิยามกันในสมัยนั้น คือมีคำเป็นเครื่องประดับ เพื่อให้ไพเราะเพราะพริ้งมาก จนเคลือบคลุมข้อความที่เป็นตัวธรรมให้เข้าใจยากไป ส่วนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสทรงแปลพิมพ์ในหนังสือธรรมจักษุนั้นก็ทรงแปลไม่เท่าใด ให้ท่านผู้อ่านแปลต่อมา แต่งเป็นสำนวน “สนาม” คือที่พระแปลหนังสือกันในเวลาสอบพระปริยัติธรรม ถ้ามิใช่นักเรียนพระปริยัติธรรมก็เข้าใจข้อธรรมได้ยากอีกเหมือนกัน ราชบัณฑิตยสภาจึงให้ นายยิ้ม บัณฑิตยวงกูร เปรียญ ลองเรียงดูใหม่อีกฉบับ ๑ โดยตั้งปรารภนาจะให้เข้าใจธรรมในเรื่องมิลินทปัญหาได้ง่ายเป็นสำคัญ จะเรียกว่ามิลินทปัญหาเหมือนอย่างสำนวนอื่นที่เคยแปลมาแล้ว ก็จะต้องเพิ่มคำอธิบายต่อช้อยืดยาวไป จึงให้ชื่อหนังสือฉบับนี้ว่า “ปัญหาพระยามิลินท์” ในเล่มที่ ๑ นี้พิมพ์ตอนที่เรียกว่ามิลินทปัญหา เมื่อมีโอกาสจะได้พิมพ์ตอนเมณฑกปัญหา อนุมาณปัญหา ลักขณปัญหา และอุปมาภพปัญหาต่อไป

ราชบัณฑิตยสภาขอถวายอนุโมทนาในพระกุศลเจตนาของหม่อมเจ้าศุภยดิเดช ซึ่งได้ทรงพิมพ์ปัญหาพระยามิลินท์เล่มนี้ ทั้ง

ฉ

พระกุศลบุญราศีที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นบัตติทานมัย มีเชษฐาปจายน
ธรรมเป็นที่ตั้ง ขอพระกุศลนั้นจงเป็นปัจจัยให้สำเร็จวิบากสุขเพิ่ม
พูนอิฏฐวิบูลมบุญผลแด่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงแจ่มใส
ดวงพระองค์นั้น แม้เสด็จสถิตณสุคติภพใด ๆ ถ้าสามารถทรง
ทราบด้วยพระญาณวิถีดุใด ๆ แล้วไซ้ร้ จงทรงอนุโมทนา

ทองแหวนฟ.ภพ

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๑๕ มีนาคม พระพุทธศักราช ๒๕๖๒

สำนักหอสมุด

หมคอายุ 01/09/2566

สารบาญ

หน้า

นิทานเบื้องต้น	พรรณนาเรื่องก่อนปุจฉาวิสัยชฌนา	๑
	วรรคที่ ๑	
ปัญหาที่ ๑	พระเจ้ามิถินที่ทรงลองบัญญัติพระนาค- เสนว่า จะเขลาหรือคณคยอย่างไร และทรงไต่เตียงถึงข้อ	๕
” ” ๒	ว่าถึงจำนวนปีที่พระนาคเสนบวช	๘
” ” ๓	ว่าถึงความประสงค้แห่งการบวช และ ความตกลง ที่จะ พุดกันโดย เชน นัก- ปราชญ์	๘
” ” ๔	อันตกายอำมาตย์เรียนถามว่า อะไร เป็นนาคเสน	๑๐
” ” ๕	ว่าถึงประโยชน์ของการบวช	๑๒
” ” ๖	ถามว่า คนตยไปแล้ว ไม่มาเกิดอีก มีบ้างหรือไม่	๑๓
” ” ๗	ถามว่า ผู้ที่ไม่มาเกิดอีก เป็นเพราะ อะไร	๑๔
” ” ๘	ถามว่า โยนิโสมนสิการและปัญหา	

	มีลักษณะอย่างไร	๑๕
ปัญหาที่ ๕	ถามว่า คือมีลักษณะอย่างไร	๑๕
” ” ๑๐	ถามว่า สัทธามีลักษณะอย่างไร	๑๗
” ” ๑๑	ถามว่า วิริยะความเพียรมีลักษณะ อย่างไร	๑๕
” ” ๑๒	ถามว่า สติมีลักษณะอย่างไร	๒๐
” ” ๑๓	ถามว่า สมาธิมีลักษณะอย่างไร	๒๑
” ” ๑๔	ถามว่า ปัญญามีลักษณะอย่างไร	๒๒
” ” ๑๕	ถามว่า ความดีมีมากอย่างไร แต่ว่าถึง ประโยชน์สำเร็จเป็นอย่างไรเหมือนกัน มี บ้างหรือไม่	๒๓

วรรคที่ ๒

” ” ๑	ถามว่า ผู้ที่ตายแล้วไปเกิดอีก จะยัง คงเป็นผู้นั้นหรือจะเปลี่ยนไปเป็นคนอื่น	๒๔
” ” ๒	ถามว่า ผู้ที่ตายแล้วไม่มาเกิดอีก ตัว เขาเองจะรู้หรือไม่	๒๖
” ” ๓	ถามว่า ญาณกับปัญญาเป็นอันเดียว กันมิใช่หรือ	๒๗

ปัญหาที่ ๔	ถามว่า ผู้ที่จะไม่ต้องมาเกิดอีก ระวัง ยังมีชีวิตอยู่ จะรู้สึกต่อความลำบาก หรือไม่	๒๕
” ” ๕	ถามว่า สุขเวทนาเป็นกุศลหรืออกุศล หรืออพยากฤต	๓๑
” ” ๖	ถามว่า คนตายไปแล้ว อะไรจักกลับ มาเกิดต่อไปอีก	๓๒
” ” ๗	ถามว่า ตัวเธอจักกลับมาเกิดอีกหรือไม่	๓๔
” ” ๘	ถามว่า นามรูป คืออะไร	๓๕
” ” ๙	ถามว่า คนเราต้องเกิดมากชาติด้วย กันทุกคนหรือไม่	๓๖

วรรคที่ ๓

” ” ๑	ถามว่า อะไรเป็นเหตุให้เวียนเกิด เวียนตายกันอยู่	๓๗
” ” ๒	ว่าด้วยการจะกำหนดว่า คนเราชาติ แรกเกิด ๆ เป็นอะไร อยู่ที่ไหน จะ รู้ได้หรือไม่	๓๘

ปัญหาที่ ๓	ถามว่า คนเราเมื่อก่อนมาเกิด เป็น ด้วยมีอะไรอยู่จึงเกิดมากันได้	๔๐
” ” ๔	ถามว่า บุญบาปเกิดขึ้นในขณะนี้มี หรือไม่	๔๒
” ” ๕	ถามว่า สิ่งแรกที่แรกสุดเกิดเป็นคน เป็นสัตว์ มีหรือไม่	๔๒
” ” ๖	ถามเรื่องเจตภูต.	๔๔
” ” ๗	ถามถึงลักษณะวิญญาณ	๔๕
” ” ๘	ถามว่าวิญญาณ ๕ อย่างใดอย่างหนึ่ง เกิดในที่ใด มโนวิญญาณก็เกิดในที่ นั้นหรือ	๔๖
” ” ๙	ถามว่า ผัสสมี่ลักษณะอย่างไร	๔๘
” ” ๑๐	ถามว่า เวทนามี่ลักษณะอย่างไร	๔๘
” ” ๑๑	ถามว่า สัญญามี่ลักษณะอย่างไร	๔๙
” ” ๑๒	ถามว่า เจตนามี่ลักษณะอย่างไร	๕๐
” ” ๑๓	ถามว่า วิตกมีลักษณะอย่างไร	๕๑
” ” ๑๔	ถามว่า วิจารณ์มีลักษณะอย่างไร	๕๑

วรรคที่ ๔

ปัญหาที่ ๑	ถามว่า ธรรมคือวิญญาณผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิตก วิจารณ์ ซึ่งเกิดพร้อม ขณะกันจะแยกออกได้หรือไม่	๕๒
” ” ๒	ว่าถึงเกลือซึ่งจะรู้จักได้ด้วยอะไร	๕๓
” ” ๓	ถามว่า กิริยาที่เห็นรูป ได้ยินเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส และต้อง ทั้ง ๕ นี้ มีฐานที่เกิดต่างกันหรือเหมือนกัน	๕๔
” ” ๔	ถามว่า เหตุใด มนุษย์จึงต่างกัน	๕๕
” ” ๕	ถามว่า ทำไมจึงต้องเตรียมตัวไว้ดับ ความทุกข์	๕๖
” ” ๖	ถามว่า เหตุไรสัตว์นรกจึงทนทาน ต่อไฟนรกได้	๕๗
” ” ๗	ถามว่า จริงหรือที่ว่าแผ่นดินตั้งอยู่ บนน้ำ	๕๘
” ” ๘	ถามถึงเรื่องพระนิพพาน	๕๘
” ” ๙	ถามว่า ทุกคนได้พระนิพพานด้วย กันทั้งนั้นหรือ	๖๐
” ” ๑๐	ถามว่า ผู้ที่ยังไม่ได้พระนิพพาน จะ รู้ว่าพระนิพพานเป็นสุขได้อย่างไร	๖๐

วรรคที่ ๕

ปัญหาที่ ๑	ถามว่า พระพุทธเจ้ามีจริงหรือ	๖๒
” ” ๒	ถามว่า พระพุทธเจ้าไม่มีใครดีเท่า เทียมจริงหรือ	๖๓
” ” ๓	ถามว่า คนอื่นเล่าจะรู้ได้อย่างไรว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้เศษจริง	๖๔
” ” ๔	ถามว่า ตัวเธอได้เห็นธรรมแล้วหรือ	๖๕
” ” ๕	ถามว่า ปฏิสันธวิญญาณไปเกิดด้วย อาการอย่างไร	๖๖
” ” ๖	ถามว่า เจตภูตมีหรือไม่มี	๖๗
” ” ๗	ถามว่า คนตายมีส่วนใดส่วนหนึ่งแห่ง ร่างกายนี้ ไปเป็นร่างกายหน้าบังหรือ ไม่มี	๖๗
” ” ๘	ถามว่า บุญบาปเมื่อยังไม่ให้ผล ไป อยู่ที่ไหน	๖๘
” ” ๙	ถามว่า ผู้ที่ยังจะต้องเกิดต่อไป เขาจะ รู้ตัวหรือไม่ว่าจะต้องเกิดอีก	๖๙
” ” ๑๐	ถามว่า เวลานั้นพระพุทธเจ้าเสด็จ ประทับอยู่ที่ไหน	๗๐

วรรคที่ ๒

- ปัญหาที่ ๑ ถามว่า บรรพชิตบางพวก ยังมี
ความรักร่างกายอยู่หรือ ๗๑
- ” ” ๒ ถามว่า เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงทรง
บัญญัติสิกขาบทภายหลังเหตุการณ์
ที่เกิดขึ้น ๗๒
- ” ” ๓ ถามว่า พระพุทธเจ้ามีพระศรียาได้
ลักษณะอย่างพระมหาบุรุษ จริงหรือ ๗๔
- ” ” ๔ ถามว่า ข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าทรงตั้งอยู่
ในพรหมวิหาร จะมีชื่อว่าพระองค์
ทรงเอาอย่างพรหมหรือ ๗๕
- ” ” ๕ ถามว่า ใครเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ของ
พระพุทธเจ้า ๗๖
- ” ” ๖ ถามว่า น้ำตาของคนเช่นไร จัดเป็น
ยาได้ ๗๗
- ” ” ๗ ถามว่า คนที่ยังมีกำหนด กับคนที่
ไม่มีความกำหนด มีข้อที่เหมือนกัน
อยู่บ้างหรือไม่ ๗๘
- ” ” ๘ ถามว่า ที่อยู่ของปัญญา อยู่ที่ไหน ๗๙

	หน้า
ปัญหาที่ ๘	๓๕
” ” ๑๐	๓๑
นานๆ	๓๑
” ” ๑๑	๓๒
จากผู้อื่น	๓๒

วรรคที่ ๗

” ” ๑	๓๓
” ” ๒	๓๔
” ” ๓	๓๖
” ” ๔	๓๘
” ” ๕	๓๕
” ” ๖	๔๐

ฅ

หน้า

ปัญหาที่ ๗	ถามว่า คนเราเมื่อเข้าไปเกิดในครรภ์มารดา เข้าไปทางไหน	๕๒
” ” ๘	ถามว่า จะได้อริยมรรคอริยผลด้วยองค์คุณเท่าไร	๕๓
” ” ๕	ถามว่า บุญกับบาป ไหนจะจับใจกว่ากัน	๕๔
” ” ๑๐	ถามว่า คน ๑ รู้จักบาป อีกคน ๑ ไม่รู้จัก กระทำบาป คนไหนจะบาปมากกว่า	๕๕
” ” ๑๑	ถามว่า มนุษย์เราจะเหาะได้หรือไม่	๕๖
” ” ๑๒	ถามว่า กระตุกสัตว์ยาวตั้ง ๑๐๐ โยชน์ มีบ้างหรือไม่	๕๗
” ” ๑๓	ถามว่า คนเราจะให้ संबงเียบได้สนิท จะได้หรือไม่	๕๘
” ” ๑๔	ถามว่า ทะเล ได้แก่อะไร	๑๐๐
” ” ๑๕	ถามว่า สิ่งทีละเอียดจะตัดได้ด้วยอะไร	๑๐๐
” ” ๑๖	ถามว่า วิญญานความรู้แจ้ง ปัญญา ความรอบรู้ และเจตมุต ทั้ง ๓ นี้	

	ต่างกันอย่างไร	๑๐๑
ปัญหาที่ ๑๗	ว่าด้วย พระพุทธเจ้าทรงกระทำกิจ ซึ่งยากที่จะกระทำได้	๑๐๒
” ” ๑๘	ว่าด้วย พระเจ้ามีลินที่ตรัสพยากรณ์ กะพระนาคเสน	๑๐๓
ปัญหาที่สุด	ถามว่า เรื่องพระปชาบดีโคตมีทรง ถวายผ้าแด่พระพุทธเจ้า แต่พระ พุทธเจ้าตรัสให้ถวายแด่พระสงฆ์ ถ้า จริงพระสงฆ์จะมีดีกว่าพระพุทธเจ้า ไปหรือ	๑๐๔

ปัญหาพระยามิลินท์

นิทานเบื้องต้น

เดิมมีกษัตริย์ชาวโยนกพระองค์ ๑ ทรงพระนามว่าพระเจ้ามิลินท์ เสวยราชสมบัติอยู่ในสาคลราชธานี พระองค์มีพระปรีชาเฉลียวฉลาดว่องไว สามารถทรงทราบเหตุการณ์ได้ทันทั่วทั้งที่ และมักพอพระราชหฤทัยในการโต้เถียงลัทธิต่าง ๆ จนนักปราชญ์ในสมัยนั้นครั้นคร้ามไม่กล้าจะทูลโต้ตอบพระราชปูจฉาได้

ก็ในสมัยนั้นมีพระเถระองค์ ๑ ชื่อว่าอัสสคุดอยู่ที่ถ้ำรักจิตคูหาณป่าหิมพานต์ เมื่อได้ทราบพระเกียรติคุณของพระเจ้ามิลินท์ดังนั้น จึงประชุมสงฆ์ได้ถามว่า รูปใดจะสามารถแก้ปัญหาวายพระเจ้ามิลินท์ได้บ้าง สงฆ์ทุกรูปต่างพากันนิ่ง พระอัสสคุดจึงว่ามีเทพบุตรฉลาดอยู่องค์ ๑ ชื่อว่ามหาเสนะอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นและจะเป็นผู้สามารถโต้ตอบกับพระเจ้ามิลินท์ได้ สังฆสมาคมจึงตกลงพร้อมกันขึ้นไปยังเทวโลก เล่าเรื่องและความประสงค์ให้พระอินทร์และมหาเสนเทพบุตรฟังจนตลอด ครั้นอัญเชิญมหาเสนเทพบุตรได้สัมประสงค์แล้ว จึงพากันกลับมายังมนุษย์โลกแล้วจัดให้พระโรหณเถระเข้าไปเพาะความนิยมนับถือให้แก่ตระกูล

โสณุตตรพราหมณ์ ซึ่งเป็นตระกูลที่มหาเสนเทพบุตรจะจุติลงมาเกิด จนตระกูลนั้นเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา.

ฝ่ายมหาเสนเทพบุตรเมื่อรับอัญเชิญจากคณะสงฆ์แล้ว ก็จุติลงมาเกิดในตระกูลโสณุตตรพราหมณ์ ตำบลกชังคคามริมป่าหิมพานต์ ได้นำนามว่านาคเสนกุมาร เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้รับการศึกษา ศิลปวิทยาจากสำนักครูทั้งหลาย ตลอดจนไตรเพทอันเป็นคัมภีร์สำคัญของพราหมณ์ก็ได้ศึกษาจนชำนาญชำนาญ ครั้นแล้วจึงมารำพึงว่า วิชาเหล่านี้ไม่มีแก่นสารอะไร ก็เกิดความเบื่อหน่าย.

อยู่มาวันหนึ่ง พระโรหณเถระเข้าไปฉันที่บ้านโสณุตตรพราหมณ์ พอนาคเสนกุมารเห็นก้นิกแปลกทันที จึงเรียนถามว่า ทำไมท่านจึงต้องโกนผมโกนหนวดและต้องนุ่งห่มผ้าเหลือง ครั้นรู้เหตุผล จึงเรียนถามอีกว่า คนเพศเช่นท่านได้รับศึกษาวิชาอะไรบ้าง. เมื่อได้รับตอบว่า ได้รับศึกษาวิชาอย่างสูงสุดในโลก จึงไปขออนุญาตต่อบิดามารดาบวชเรียนบ้าง ครั้นบวชเป็นสามเณรแล้ว ก็เล่าเรียนพระไตรปิฎกในสำนักพระโรหณเถระ พออายุเต็ม ๒๐ ก็บวชเป็นพระภิกษุ ศึกษาต่อไปจนเชี่ยวชาญแตกฉานในพระไตรปิฎก เมื่อพระอัสสกุตรู้ว่าพระนาคเสนเชี่ยวชาญดีแล้ว จึงนำไปหาพระอายุपालเถระ ที่สังเขยบบริเวณ (ใกล้พระราชวังพระเจ้ามิลินท์) เพื่อจะได้มีโอกาสถวายวิสัชนาพระราชาปวง.

วันหนึ่งพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามเหล่าอำมาตย์ว่า เห็นมีใครบ้าง

ซึ่งพอจะโต้ตอบกับเราได้' เหล่าอำมาตย์จึงกราบทูลว่า มีพระเถระ
อยู่รูป ๑ ชื่อว่าอายุपालะ พอจะถวายเป็นวิสัยชานาแก่ปัญหาของพระ
องค์ได้' เมื่อทรงทราบดังนั้นก็เสด็จไปหาพระอายุपालเถระตรัส
ถามปัญหาแรก พระอายุपालเถระก็ถวายเป็นวิสัยชานาให้ทรงสิ้นสงสัย
ไม่ได้'

ขณะนั้นเทวมันตีย์อำมาตย์จึงกราบทูลว่า ยังมีพระภิกษุอยู่
รูป ๑ ชื่อว่านาคเสน เป็นผู้มั่งมีปฏิภาณแตกฉานในพระไตรปิฎก. พอ
พระเจ้ามิลินท์ทรงได้ขินนามว่า 'นาคเสน' ก็ทรงหวาดพระราชหฤทัย
เพราะว่าเมื่อครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเจ้ามิลินท์
บวชเป็นสามเณรอยู่ในสำนักของพระนาคเสน (ซึ่งในครั้งกระนั้น
ท่านเป็นพระภิกษุรูป ๑) วันหนึ่งพระภิกษุนั้น (คือพระนาคเสน)
กวาดหยากเยื่อกองไว้ แล้วเรียกให้สามเณรมาขน สามเณร
แก่งทำเป็นไม่ได้ยินเสีย ท่านจึงบันดาลโทสะหยิบเอาไม้กวาดตี
สามเณรๆ ก็จำใจขน ครั้นขนเสร็จแล้วจึงตั้งความปรารถนาว่า ด้วย
ผลบุญแห่งการขนหยากเยื่อทั้งนี้ ชาติต่อไปขอให้มีเดชศักดิ์दानุภาพ
ใหญ่หลวง และขอให้มีปัญญาเทียบแถมกว่าชนทั้งปวง พระ
ภิกษุนั้นเห็นว่า สามเณรตั้งสัตยาธิษฐานเช่นนั้น จึงปรารถนาบ้าง
ว่าด้วยเดชแห่งกุศลที่ข้าพเจ้าได้กวาดหยากเยื่อนี้ ชาติต่อไปขอให้
มีปฏิภาณว่องไวสามารถโต้ตอบปัญหาแม่ของสามเณรนี้ได้'

เมื่อพระเจ้ามิลินท์ทรงทราบข่าวจากเทวมันตีย์อำมาตย์ดังนั้น

จึงเสด็จไปหาพระนาคเสนยังที่อยู่.

วรรคที่ ๑

ปัญหาที่ ๑

เมื่อพระเจ้ามิลินท์เสด็จเข้าไปถึงพระนาคเสน ทรงปราศรัยพระเถรเจ้าแล้ว จึงมีพระราชดำรัสว่า ข้าพเจ้ามีความประสงค์จะพูดด้วยเธอ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ขอพระองค์จงตรัสมาเถิด อาตมภาพก็ใคร่จะฟังอยู่.

ม. ข้าพเจ้าพูดแล้ว เธอฟังเอาเถิด.

น. อาตมภาพฟังแล้ว พระองค์ตรัสมาเถิด.

ม. เธอฟังได้ยี่นว่ากระไร.

น. พระองค์ตรัสมาว่ากระไร.

ม. ก็ข้าพเจ้าได้ถามเธอแล้ว.

น. อาตมภาพก็ได้ถวายวิสัยชนาแล้ว.

ม. เธอวิสัยชนามาว่ากระไร.

น. พระองค์ตรัสถามว่ากระไร.

เมื่อต่างฝ่ายต่างลองดูไหวพริบแห่งกันและกันอยู่นี้ ประชาชนชาวโยนกก็พากันช้องสาธุการถวายพระนาคเสน แล้วกราบ

ทูลพระเจ้ามิลินท์ว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ขอพระองค์จงตรัสถามปัญหาในทันทีเถิด.

จึงพระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระผู้เป็นเจ้า ชรรมดาผู้ที่จะพูดกัน ถ้าไม่รู้จักชื่อและสกุลก่อนแล้ว จะพูดกันอย่างไร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอทราบว่าคุณชื่ออะไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ชื่อของอาตมภาพเพื่อนพรหมจารีเรียกว่านาคเสน. แต่โยมทั้ง ๒ เรียกนาคเสนบ้าง วีรเสนบ้าง สุรเสนบ้าง สีหเสนบ้าง, ขอถวายพระพร อันคำชื่อเหล่านี้เป็นคำที่ตั้งขึ้นไว้สำหรับร้องเรียกกันเท่านั้น ห้ามตัวบุคคลที่จะฟังกันได้ยินชื่อนั้นไม่.

ทันใดนั้นแล พระเจ้ามิลินท์ได้ตรัสประกาศกะบริษัทว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นพยานช่วยกันจำคำพระนาคเสนไว้ แล้วตรัสกะพระเถระว่า คุณก่อนพระนาคเสน ถ้าว่าคนเราไม่มีตัวตนจริงเช่นเธอนั้น ก็ใครเล่าถวายบาตรจีวรแก่เธอ ใครเป็นผู้ใช้สอยบาตรจีวรนั้น และหากว่าใครเขาฆ่าเธอ ก็คงจะไม่มีเป็นบาป, แล้วตรัสชักใช้ต่อไปว่า ก็ที่เธอแสดงชื่อนานาคเสนนั้น อะไรเล่าเป็นนาคเสน ผมหรือเป็นนาคเสน. เมื่อพระเถระทูลตอบว่า มิใช่. ก็ตรัสถามต่อไปจนครบอาการ ๓๒ ทรงไล่เลียงไปแต่ละอย่าง ๆ ว่าเป็นนาคเสนหรือ. พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า มิใช่. จึงตรัสไล่ถึงขั้นที่ ๕๐ แต่ละอย่าง ๆ ว่าเป็นนาคเสนหรือ, พระเถระเจ้าก็ทูลตอบ

ปัญหาพระยามิลินท์

ว่า มิใช่. จึงตรัสโล่รวมกันว่า หรือทั้ง ๕ ชั้นนี้เป็นนาคเสน หรือ นาคเสนมันออกออกไปจากชั้นทั้ง ๕ นั้น, พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า มิใช่ ๆ ทุกข้อ.

พระเจ้ามิลินท์เห็นเป็นที่ จึงตรัสเย้ยว่า ข้าพเจ้าถามไล่เลียง เธอดู ก็ไม่พบว่า อะไรเป็นนาคเสน เธอพูดเหลวไหล ไม่มี ส่วนที่เป็นนาคเสนสักหน่อย.

ก่อนที่พระเถระเจ้าจะถวายเป็นวิสาขนาถกับปัญหานัน ได้ทูลบรรยาย เป็นฐานปราศรัย เพื่ออ้อมหาช่องให้พระเจ้ามิลินท์ตรัสเป็นที่ เสียก่อน ว่าพระองค์เป็นกษัตริย์สุกษุมลชาติ เสด็จออกจากพระ นครมาเวลาเที่ยง กรวดทรายตามทางกำลังร้อนจัด ถ้าทรงดำเนิน มา พระบาทคงจะพอง พระราชหฤทัยคงจะอ่อนเพลียเป็นแน่ ขอถวายพระพร พระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยพระบาทหรือ ด้วยราชพาหนะ. จึงพระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า ข้าพเจ้าก็มาด้วย รถสี่เชือก.

พระนาคเสนเถระเจ้าเห็นได้ทั้งหมดถามว่า ถ้าพระองค์เสด็จ มาด้วยรถ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกกะอาตมภาพว่า อะไรเป็นรถ งอนหรือเป็นรถ, พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า มิใช่. พระเถระเจ้า จึงทูลถามต่อไปว่า หรือเครื่องอุปกรณ์อย่างอื่นเช่นเปลาส้อแอก แต่ละอย่าง ๆ เป็นรถ, พระเจ้ามิลินท์ก็ตรัสตอบว่า มิใช่. พระ เถระเจ้าจึงทูลถามอีกว่า หรือเครื่องอุปกรณ์เหล่านั้นทั้งหมดเป็นรถ

หรือว่ารถมันออกออกไปจากเครื่องอุปกรณ์เหล่านั้น, พระเจ้ามีลินท์ก็ตรัสตอบว่า มิใช่ๆ. พระเถระเจ้าจึงทูลเขี้ยวว่า อาตมภาพทูลถามพระองค์ ก็ไม่พบว่าอะไรเป็นรถ พระองค์ตรัสไม่สมกับพระดำรัสเบื้องต้น.

ขณะนั้นเหล่าประชาชนชาวโยนกต่างก็ขู่้องสาธุการถวายพระนาคเสน แล้วกราบทูลพระเจ้ามีลินท์ทว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้าขอพระองค์จงตรัสแก้เสียบัดนี้เถิด

พระเจ้ามีลินท์จึงตรัสว่า ดูก่อนพระนาคเสน คำว่ารถซึ่งข้าพเจ้าตอบเธอในเบื้องต้นนั้น เหตุอาศัยทั้งอนตังเผลาเป็นต้นรวมกันเข้า จึงมีชื่อเรียกเช่นนั้น.

พระเถระเจ้าจึงทูลว่า พระองค์ตรัสถูกแล้ว ขอถวายพระพรแม้คำว่านาคเสนซึ่งเป็นชื่อของอาตมภาพก็เช่นนั้นเหมือนกัน อาศัยทั้งสมทั้งขณเป็นต้น อาศัยทั้งรูปทั้งนามประสมกันเข้า จึงมีคำชอนขณ แต่ว่าเมื่อพูดโดยปรมัตถ์แล้ว ก็หาเป็นตัวบุคคลที่จะพึงค้นได้ในชอนนั้นไม่.

เมื่อพระเถระเจ้าถวายวิสาขณาแก้ปัญหานั้นแล้ว พระเจ้ามีลินท์ก็ตรัสชมเชยว่า น่าฟัง ข้าพเจ้าไม่เคยได้ยินได้ฟังเช่นนั้นเลย เธอวิสาขณาปัญหาไพเราะจริง ถ้าวาพระพุทธเจ้ายังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่ ก็คงจะประทานสาธุการเป็นแน่.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน เชอบวชได้
กี่ปีมาแล้ว.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ได้ ๗ ปีมาแล้ว.

ม. อะไรเป็นจำนวน ๗ ตัวหรือ ๆ ว่าการนับเป็นจำนวน ๗
ก็ขณะนั้นเงาของพระเจ้ามิลินท์ฉายอยู่ที่พื้นดินและในหม้อ
น้ำ เมื่อมีพระราชดำรัสถามดังนั้น พระนาคเสนจึงทูลว่า นั่นเงา
พระองค์ไปปรากฏอยู่ที่พื้นดินและที่หม้อน้ำ อาตมภาพขอทูลถาม
ว่า พระองค์เป็นพระราชาหรือเงานั้นเป็นพระราชา.

ม. ข้าพเจ้าสี่เป็นราชา เจ้ามืดห้าราชา ด้วยว่าเงาอาศัยตัว
ข้าพเจ้าจึงปรากฏขึ้น.

น. ขอถวายพระพร นี้ก็เป็นเช่นนั้นแล จำนวน ๗ ปีนั้น
ก็เพราะว่านับแต่อาตมภาพบวชมาจนบัดนี้ วันคืนได้ล่วงไปเป็น
จำนวนปีเท่านั้น.

ม. เธอช่างฉลาดจริง ๆ.

จบวัสสปัญหา.

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน เชอบวช
ประสงค์อะไร.⁵⁶⁶

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ประสงค์จะดับทุกข์ และประสงค์จะให้เป็นที่ประโยชน์สุขแก่คนทั่วไป.

ม. ถ้ากระนั้น เธอจะยอมสละเวลาพูดกับข้าพเจ้าได้หรือไม่.

น. ถ้าพระองค์ตรัสอย่างบัณฑิต อาตมภาพก็จักพูดด้วยได้ ถ้าตรัสอย่างพระเจ้าแผ่นดิน อาตมภาพก็พูดด้วยไม่ได้.

ม. บัณฑิตพูดกันอย่างไรเล่าเธอ.

น. บัณฑิตพูดกัน ย่อมผูกเป็นปัญหาถามกันบ้าง แก้ปัญหากันบ้าง พูดขู่ม้าง ยอมรับบ้าง พูดแข่งกันบ้าง อีกฝ่ายกลับพูดแข่งบ้าง และยอมไม่โกรธเพราะการพูดโต้เถียงกันนั้น ขอถวายพระพร บัณฑิตพูดกันอย่างนี้.

ม. ก็พระเจ้าแผ่นดินพูดอย่างไรเล่าเธอ.

น. ขอถวายพระพร พระเจ้าแผ่นดินเมื่อทรงออกความเห็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งอยู่ ผู้ใดทูลคัดค้านขึ้น ก็ถึงพระราชอาชญาแก่ผู้นั้น พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายตรัสอย่างนี้.

ม. ข้าพเจ้าจักพูดอย่างบัณฑิต จะไม่พูดอย่างพระเจ้าแผ่นดิน ขอเธองพูดตามสบายเหมือนอย่างพูดกะสามเณรหรือคนรักษาวัดนั้นเถิด อย่าได้มีความเกรงกลัวเลย.

น. ขอถวายพระพร เป็นพระมหารุณาอย่างยิ่ง.

ม. ข้าพเจ้าขออนุญาตซักถามเธอจะได้หรือไม่.

ปัญหาพระยามิลินท์

- น. ขอพระองค์จงตรัสถามเถิด.
 ม. ข้าพเจ้าได้ถามเธอแล้ว.
 น. อาตมภาพก็ได้ถวายวิสัชนาแล้ว.
 ม. เธอวิสัชนามาว่าอะไร.
 น. พระองค์ตรัสถามมาว่าอะไร.
 ม. เธอไม่สามารถจริง.

จบติกขปริยญาปัญหา.

—————
 ปัญหาที่ ๔

จึงพระเจ้ามิลินท์ทรงพระราชดำริว่า พระภิกษุรูปนี้มีปริชา
 สามารถพูดโต้ตอบเราได้ ก็แต่ข้อที่เราจะต้องถามยังมีอยู่มาก
 วันหนึ่งหมดเวลาเสียแล้ว อย่างกระนั้นเลยพรุ่งนี้จึงพูดกันต่อไปที่ใน
 วังเถิด เมื่อทรงพระราชดำรินั้นแล้ว จึงตรัสสั่งเทวมนตียอมาตย์
 ให้อาราธนาพระเถระเจ้าเข้าไปในพระราชวังในวันรุ่งขึ้น แล้วเสด็จ
 จากราชอาสน์ ตรัสลาพระเถระเจ้ามาทรงม้าพระที่นั่งเสด็จกลับคืน
 เข้าสู่พระราชวัง ฝ่ายเทวมนตียอมาตย์ก็อาราธนาพระเถระเจ้าตาม
 รับสั่ง.

ครั้นวันรุ่งขึ้น อมาตย์ ๔ นาย คือ เนมิตตียอมาตย์ ๑
 อันทกายอมาตย์ ๑ มังกุลอมาตย์ ๑ สัพพทินนอมาตย์ ๑
 พร้อมกันเข้าไปทูลถามพระเจ้ามิลินท์ว่า จะโปรดให้นิมนต์พระ

นาคเสนเข้ามาหรือยัง เมื่อตรัสอนุญาตแล้วจึงทูลถามว่า จะโปรดให้มากับพระภิกษุสักกี่รูป, ตรัสว่า ท่านจะมากับพระภิกษุกี่รูปก็ตามใจท่านเถิด. จึงอำมาตย์ ๔ นายพากันไปเรียนพระเถระเจ้าตามพระราชดำรัส.

ครั้นได้เวลาพระนาคเสนก็พาพระภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่ศาลนคร ขณะเมื่อเดินไปตามทาง อันตกายอำมาตย์เข้าเฝ้าเฝ้าพระนาคเสนแล้วถามกันว่า คำชื่อที่เธอแสดงว่า 'นาคเสน' นั้นอะไรเป็นนาคเสน

พระนาคเสนถามว่า ก็ท่านเข้าใจว่าอะไรเล่า.

อ. ข้าพเจ้าเข้าใจว่า ลมหายใจเข้าออกนั้นและเป็นนาคเสน.

น. ก็ถ้าลมนั้น ออกมาแล้วไม่กลับเข้าไปอีก หรือเข้าไปแล้วไม่กลับออกมาอีก คนนั้นจะมีชีวิตอยู่ต่อไปอีกได้หรือไม่.

อ. คนนั้นก็ตายสิท่าน.

น. คนที่เป่าสังข์ เป่าขลุ่ยหรือเป่าเขมม ลมกลับเข้าไปอีกหรือ.

อ. หามิได้.

น. ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น โฉนเขาจึงไม่ตายเล่า.

อ. เธอพูดจัดจ้านนัก ข้าพเจ้าไม่มีความสามารถพอที่จะพูดโต้ตอบได้ ขอเธອງว่าให้ฟังที่เดียวเถิด.

น. ลมหายใจเข้าออกนั้น ไม่ใช่ชีวิต เป็นแต่สำหรับปรน

ปรอร่างกายให้เป็นอยู่เท่านั้น.

อันตกายอำมาตย์ก็เลื่อมใส.

จบอันตกายปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

เมื่อพระนาคเสนไปถึงพระราชวัง พระเจ้ามิลินท์ก็ทรงประเคนอาหารบิณฑบาตเลี้ยง และพระราชทานผ้าไตรแก่พระสงฆ์ทั่วทุกรูปแล้ว มีพระราชดำรัสนิมนต์แต่พระนาคเสนกับพระภิกษุ ๑๐ รูปให้ร้ออยู่ นอกนั้นให้กลับไป แล้วจึงตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน นี้เราจะพูดกันถึงเรื่องอะไรดี

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร การพูดกันนั้นก็มีความประสงค์อยู่แต่เนื้อความเท่านั้น เพราะฉะนั้นจึงตรัสแต่โดยเนื้อความเถิด.

ม. การบวชของเรามีประโยชน์อย่างไร และมีอะไรเป็นคุณซึ่งเราต้องประสงค์อย่างยิ่ง.

น. การบวชมีประโยชน์ที่จะได้รู้ว่า ทำอย่างไรจึงจะดับความทุกข์ที่มีอยู่ได้ และจะไม่ให้ความทุกข์อย่างอื่นเกิดขึ้นอีก, อนุภาทานนิพพาน (การดับจนสิ้นเชื้อ) เป็นคุณซึ่งอادمภาพต้องประสงค์อย่างยิ่ง.

ม. บรรดานักบวช บวชมุ่งประโยชน์อย่างนั้นด้วยกันทั้ง

นหรือ.

น. ห้ามใ้ บางพวกบวชเพื่อจะหนีพระเจ้าแผ่นดินหรือ
หนีโจร บางพวกบวชตามพระราชนุ้ติ บางพวกบวชแก้บน
บางพวกบวชหวังผลคือลาภยศ บางพวกบวชเพราะกลัวภัย ขอ
ถวายพระพร แต่บางพวกบวชดี ด้วยมุ่งประโยชน์อย่างนั้น.

ม. ก็ตัวเธอเล่า บวชมุ่งประโยชน์อย่างนั้นหรือ.

น. ขอถวายพระพร อาตมภาพบวชแต่ยังเป็นเด็ก ไม่ทราบ
ว่าการบวชเพื่อประโยชน์อย่างนั้น เป็นแต่เกิดเห็นในขณะนั้นว่า
พระสมณศาสดาเป็นผู้มีปัญญา ท่านคงจะให้ศึกษาตาม เมื่อ
ได้เล่าเรียนศึกษาตามท่านต่อมาจึงทราบว่า การบวชนี้มีประโยชน์
อย่างนั้น.

ม. เธอว่าฉลาดจริง.

จบปัญหาปัญหา.

ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามิตินที่ตรัสถามว่า คู่ก่อนพระนาคเสน อันผู้ตาย
ไปแล้ว มีบ้างหรือไม่ที่จักไม่กลับมาเกิดอีก.

พระนาคเสนทูลตอบว่า มี, ขอถวายพระพร ผู้ที่จักกลับ
มาเกิดอีกก็มี ผู้ที่จักไม่กลับมาเกิดอีกก็มี.

หมตอาช 01/08/2566

ม. คือใครกันเธอ ที่จักกลับมาเกิดอีก และจักไม่กลับมาอีก.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. ผู้ที่ยังมีกิเลสจกกลับมาเกิดอีก ผู้ที่สิ้นกิเลสแล้วจกไม่กลับมาอีก.

ม. ก็ตัวเธอเล่า จกกลับมาเกิดอีก หรือว่าจกไม่กลับมาอีก.

น. ขอถวายพระพร ถ้าอาตมภาพยังมีอุปาทาน (กิเลสที่ยังเป็น^ขเชอ) อยู่ ก็จกกลับมาเกิดอีก ถ้าไม่มีอุปาทาน ก็จกไม่กลับมา.

ม. เชอฉลาดแก้ปัญหา.

จบปฐิสนธิคหนดปัญหา.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คู่ก่อนพระนาคเสน ผู้ที่จกไม่กลับมาเกิดอีก เป็นเพราะโยนิโสมนสิการมิใช่หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เป็นเพราะโยนิโสมนสิการด้วย เพราะปัญญาด้วย เพราะกุศลธรรมเหล่านี้ด้วย.

ม. โยนิโสมนสิการก็คือปัญญามิใช่หรือ.

น. มิใช่อย่างนั้น ขอถวายพระพร โยนิโสมนสิการในที่นี้ได้แก่ความนึกชอบ ปัญญาได้แก่ความรู้ ความต่างกันนี้พึงเห็นเช่นสัตว์เดียรัจฉาน มีแพะแกะโคกระบือเป็นต้นย่อมนึกสิ่งที่ดีที่ชอบได้ แต่หารอบรู้เหตุผลแห่งความดีความชอบนั้นๆ ไม่.

ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ลักษณะแห่ง โยนิโสมนสิการมีอย่างไร แห่งปัญญามีอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร โยนิโสมนสิการมี ลักษณะยกขึ้น ปัญญามีลักษณะตัด.

ม. ขอเธอจงหาตัวอย่างมาเปรียบเทียบความต่างแห่งลักษณะ ทั้ง ๒ นั้นให้ฟัง.

น. ขอถวายพระพร ชาวนาเขาเกี่ยวเข้ากันอย่างไร.

ม. เขาก็เอามือขวาจับเกี่ยว ตะล่อม เข้ารวมกันเข้าเป็นกำ แล้วเอามือซ้ายจับกำเข้าขึ้น แล้วเขาก็ตัดกำเข้าด้วยเกี่ยวนั้น.

น. นั้นแลฉันใด แม้ผู้ที่ฝึกฝนตนก็ฉันนั้นเหมือนกัน ใช้ ความคิดความนึกยกเอาเหตุผลแห่งวิธีฝึกหัดทั้งหลายมารวมได้สวน ใช้ความรู้เป็นผู้ชี้ขาดว่า จะควรฝึกหัดด้วยวิธีอย่างไรจึงจะมี ผล ขอถวายพระพร นี้แลเป็นความต่างแห่งลักษณะทั้ง ๒ นั้น.

จบมนสิการลักษณะปัญหา

ปัญหาที่ ๙

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน คำที่เธอว่า ผู้ที่จักไม่กลับมาก่ออีก เป็นเพราะกุศลธรรมเหล่าอันด้วยนั้น คือ

หมดอายุ 01/09/2566
กุศลธรรมเหล่าไหน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร คือกุศลธรรมเหล่านี้ คือ (ความสำรวมกายวาจา) สัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้) สมาธิ (ความตั้งใจมั่น) ปัญญา (ความรู้).

ม. ก็ศีลมีลักษณะอย่างไรเล่าเธอ.

น. ศีลเป็นที่เพาะปลูกคุณงามความดีอื่น ๆ ในอಂಗาม ดังผู้ที่รักษาศีลอยู่เป็นนิตย์ ย่อมปรากฏว่าเป็นผู้เต็มไปด้วยคุณธรรมเหล่านี้มีเมตตากรุณาเป็นต้นด้วย. ขอถวายพระพร ศีลมีลักษณะอย่างนี้.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. ขอถวายพระพร คนทำการเพาะปลูกไม่ดกไม่ผล จำต้องอาศัยแผ่นดินเป็นที่เพาะเป็นที่ปลูก พืชพันธุ์นั้นจึงจะงอกงามขึ้นได้ หรือเช่นการปลูกบ้านสร้างเรือน ก็จำต้องอาศัยแผ่นดินเป็นที่ซุตรากฝังเข็มเช่นเดียวกัน นี้แลฉันทิด แม้ผู้ที่จะอบรมคุณงามความดีอย่างอื่น ก็จำต้องรักษาศีลให้เป็นพินเสียก่อน คุณธรรมนั้น ๆ จึงจะอยู่ประจำและงอกงามขึ้นได้ ความข้อนพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสไว้ใจความว่า ผู้รักษาศีลย่อมทำให้สมาธิและปัญญางอกงามขึ้น เหตุว่าศีลนั้นเป็นที่ตั้งอาศัยแห่งคุณธรรมทั้งหลาย ประหนึ่งว่าแผ่นดินเป็นที่อยู่อาศัยแห่งเหล่าสัตว์.

ม. เธอว่าชอบแล้ว.

บัญญัติที่ ๑๐

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน กัสัถาผู้มีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะทำจิตต์ให้ผ่องใส และมีลักษณะจงใจ.

ม. สัถาทำจิตต์ให้ผ่องใสได้อย่างไร.

น. สัถาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมขับไล่นิวรณ์^(๑)ไปจากจิตต์ จิตต์เมื่อปราศจากนิวรณ์ ก็ย่อมผ่องใส.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนพระมหากษัตริย์พร้อมด้วยจตุรงคเสนาเสด็จรักษาทัพยกข้ามแม่น้ำน้อยแห่ง ๑ ไป ครั้นแล้วทรงระหายน้ำ จึงตรัสสั่งให้ราชบุรุษไปตักน้ำมาถวาย ก็แก้วมณีมีเดชศักดิ์สิทธิ์สามารถทำน้ำขุ่นให้ใสได้ของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้นมิอยู่ เมื่อราชบุรุษนั้นรับพระราชโองการแล้ว ก็นำเอาแก้วมณีดวงนั้นไปแช่ลงในแม่น้ำน้อยนั้น พอแช่สาหร่ายจอกเหินก็หลีกลอยไป ตมก็จมลง น้ำก็ใสขึ้น ราชบุรุษจึงตักน้ำนั้นมาถวายพระมหากษัตริย์ตามพระราชประสงค์ ขอถวายพระพร เปรียบจิตต์เหมือนน้ำ ผู้ทำสัถาให้เกิด

(๑) นิวรณ์ คือธรรมอันกวนจิตต์ให้ขุ่น บัองกันมิให้บรรดุกความดี มี ๕ อย่างคือ ๑ ความกำหนัดรักใคร่. ๒ ปองร้ายผู้อื่น. ๓ จิตต์หัดหู่
พบดล ๐๑/๒๕/๒๕๖๖ & ฟุ้งข่านแตรรำคาญ. ๕ ใจดังเด.

ปัญหาพระยามิลินท์

เหมือนราชบุรุษ นีรวรณเหมือนสาหร่ายและตม สัตธาเหมือนแก้วมณี, อันจิตต์ใจของคนเราย่อมถูกนีรวรณโดย่างหนึ่งหรือทั้ง ๕ อย่างนั้นกระทำให้เศร้าหมอง จึงเห็นคนที่มีพยาบาทคิดปองร้าย เขาใจย่อมขุ่นอยู่เสมอ ก็ถ้าในขณะนั้นเขาผ่อนใจให้หวนมาคำนึงถึงเหตุผลจนเห็นโทษแห่งพยาบาทได้ ก็ย่อมจะขจัดความพยาบาทเสียได้ทันที เพราะเกิดสัตธาความเชื่อใจว่า ทำชั่วก็ได้รับผลชั่ว ตนก้อความพยาบาท ตนกี้ต้องรับผลของพยาบาท ซึ่งเป็นการก้อเวรก้อกรรมทำลายประโยชน์สุขของตนและผู้อื่น เมื่อนั้นใจก็จะจางจากขุ่นมีสภาพส่องใสขึ้นโดยลำดับ ถวายพระพร จิตต์เมื่อปราศจากนีรวรณแล้วย่อมส่องใสอย่างนี้.

ม. คุณ่อนพระนาคเสน ทิว่สัตธามีลักษณะจูงใจนั้น ก้ออย่างไรร.

น. ขอถวายพระพร ตัวอย่างเช่นคนที่เห็นคนอื่นเขาพยายามทำความดีจนสามารถนำตนขึ้นสู่ฐานะอันสูง แล้วนำเอาปฏิบัติของผู้นั้นมาเป็นทางดำเนินของตนบ้าง แม้จะยากลำบากสักเพียงไร ก็สู้พยายาม ด้วยเชื่อว่าคนที่จะตั้งตนไว้ในฐานะอันสูงเช่นนั้นได้ ต้องมีความอดทนตั้งหน้าบากบั่นทำไป ถวายพระพร เช่นนี้และเป็นลักษณะแห่งสัตธาที่จูงใจ.

ม. เธอจงหาตัวอย่างมาเปรียบให้ฟังอีก.

มคดลชย 01/09/2566

น. เหมือนแม่น้ำที่ถูกกระแสน้ำเซาะฝั่ง พังกว้างออกไป

โดยลำดับ ผู้ที่จะผ่านไปเมื่อไม่ทราบว่ แม้นั้นต้นเล็กเพียงไร ก็
ไม่กล้าที่จะข้ามไป ต้องขออนุญาตผู้หนึ่ง ต่อเมื่อมีผู้หาญข้ามไปก่อน
เขาผู้นั้นจึงจะกล้าข้ามตามไปเพราะเชื่อว่าตนก็คงสามารถข้ามได้เช่น
นั้น ตัวอย่างนี้ฉันใด แม้สัตว์ทากฉันนั้น ย่อมจงใจให้หาญกระทำ
กิจการค้งพระพุทธรูปในสังยุตตนิคาถา ใจความว่า คนข้ามห้วย
ได้ด้วยสัตว์ ข้ามมหาสมุทรคือวัฏสงสารได้ด้วยความไม่ประมาท
ข้ามความทุกข์ยากได้ด้วยความเพียร และบริสุทธิ์ได้ด้วยปัญญา.

ม. เธอว่าน่าฟัง.

จบสัทธาลักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๑

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็วิริยะ
(ความเพียร) มีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะค้ำ
จุนไว้ อันความค้ำทั้งหลายเมื่อได้รับความเพียรเข้าค้ำจุนไว้แล้วย่อม
ไม่เสื่อมทราม.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนบ้านเรือนที่ชวนเซจะล้ม เมื่อเอาไม้เข้าค้ำไว้ก็
ล้มไปไม่ได้ฉันใด ความเพียรก็ฉันนั้น ย่อมคอยค้ำใจที่รวนเรอยู่
ให้กล้าบากบั่นต่อความยากลำบาก จุนความดีอื่นๆ ให้ทรงตัวอยู่ได้

ตั้งนัยแห่งพระพุทธภาสิตว่า ผู้มีความเพียรย่อมนละความชั่วได้ และ
ทำความดีให้เกิดขึ้นได้.

ม. เชื่อว่าชอบแล้ว.

จบวิธีลักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็สติเล่า
มีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะให้
นึกได้และถือไว้.

ม. ให้นึกได้อย่างไร ถือไว้อย่างไร.

น. อันสติเมื่อเกิดขึ้น ย่อมให้นึกถึงบุญบาปทั้งหลาย เช่น
ให้นึกว่าศีลมีลักษณะอย่างนั้น สัทธามีลักษณะอย่างนั้น เป็นต้น.

ม. เธอจงหาตัวอย่างมาเปรียบ.

น. ขอถวายพระพร เหมือนเจ้าพนักงานคลังพระเจ้าจักร-
พรรดิทำบัญชีพระราชทรัพย์ถวาย เพื่อให้ทรงทราบว่าช่างมามีอยู่
เท่านั้น พลกรมมีอยู่เท่านั้น แก้วแหวนเงินทองมีอยู่อย่างละเท่านั้น ๆ
เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิได้ทอดพระเนตรบัญชีแล้ว จะได้ทรงระลึกถึง
บุญบาปที่ได้ทรงสั่งสมมาซึ่งเป็นเหตุให้ได้ราชสมบัตินั้น ๆ ถวาย
พระพร สติก็ย่อมเป็นเช่นนั้นและ เมื่อเกิดขึ้นย่อมให้นึกถึงว่า

นดี นชว มีคุณและโทษเป็นอย่างนั้น ๆ.

ม. กัสติที่มีลักษณะถึงไว้นั้นเป็นอย่างไรเล่า.

น. ขอถวายพระพร สติเมื่อเกิดขึ้นย่อมให้เลือกถือเอาว่า นดีมีคุณควรประพฤติ นชวให้โทษควรละ.

ม. เชอจงเปรียบเทียบให้ฟัง.

น. เหมือนนายพระทวารย่อมมีหน้าที่ตรวจตราดูผู้ที่เข้าออก ถ้าเห็นสมควรจึงอนุญาตให้เข้า ถ้าเห็นพิรุณเกรงว่าจะเป็นคนทุจริต ก็ห้ามไม่ให้เข้า ขอถวายพระพร สติก็เป็นอย่างนั้นและ ย่อมคอยเกี่ยคกันสิ่งที่ชั่วมิให้เข้ามาประจําใจ เลือกฟันไว้จะเพาะสิ่งที่ดีกระทำไว้ในใจ.

ม. เชอว่านฟังได้.

จบสติลักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๓

พระเจ้ามิลินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็สมาธิ (ความตั้งใจมั่น) มีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า มีลักษณะเป็นประธาน ขอถวายพระพร อันความดีทั้งหลายล้วนมีสมาธิเป็นหัวหน้าเป็นประธานทั้งสิ้น.

ม. เชอจงเปรียบเทียบให้ฟัง.

หมอดอย 01/08/2566

น. ขอถวายพระพร เหมือนพระมหากษัตริย์เสด็จงานพระ

ราชสงครามพร้อมด้วยจตุรงคเสนา ก็บรรดาเสนา ๔ เหล่าซึ่งจัดเป็นหมู่หมวดนั้น ต้องมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้บัญชากิจการเป็นประธาน กิจการนั้น ๆ จึงจะดำเนินลุล่วงไปได้ ตัวอย่างนี้ฉันใด แม้สมาธิก็ฉันนั้น ย่อมเป็นหลักเป็นประธานของความคิดทั้งหลาย จึงอยู่ความคิดทั้งหลายต้องอาศัยใจที่มั่นคงใจที่แน่วแน่เป็นหลัก จึงจะอยู่คงที่หรือจะก้าวหน้าไปถึงที่สุดแห่งความคิดได้ นัยแห่งพระพุทธภาษิตก็มีรับรองอยู่ว่า จงทำสมาธิให้เกิด เหตุว่าผู้มีจิตต์เป็นสมาธิย่อมรู้แจ้งตามความจริง.

ม. เรอนสามารถ.

จบสมาธิลักษณะปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๔

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็ปัญญามีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะตัดตั้งที่อாதมภาพได้ถวายวิสัยชนามาแล้ว^(๑) และมีลักษณะส่องให้สว่างอีกประการ ๑.

ม. มีลักษณะส่องให้สว่างนั้นอย่างไร.

น. ขอถวายพระพร ปัญญาเมื่อเกิดขึ้น ย่อมส่องข้อความ

(๑) มีในปัญหาที่ ๘.

แม่ที่ลักขังให้เห็นได้จนชัดเจน.

ม. เองจดท้าวอย่างมาเปรียบ.

น. เหมือนคนถือโคมไฟเข้าไปในที่มืด ทันทีนั้นความมืด
ย่อมหายไป สว่างเกิดขึ้นแทน ส่องแสงให้ปรากฏจนแลเห็น
รูปอะไรๆ ได้ชัดเจน นี้และฉันใด แม้ปัญญาก็ฉันนั้น เมื่อเกิด
ขึ้นย่อมกำจัดความโง่เขลาซึ่งเป็นดุจอาการมืด ทำความสว่างคือ
ความรู้ให้เกิด ส่องแสงคือความฉลาดให้ปรากฏ.

ม. เหว่นแจ่มแจ้ง.

จบปัญญาลักษณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๕

ม. พระเจ้ามีลีนที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็ความ
ดีย่อมมีอยู่มากอย่างต่างๆ กัน แต่ว่าเมื่อพูดถึงประโยชน์แล้ว
สำเร็จเป็นอย่างเดียวกันมีหรือไม่มี.

พระนาคเสนทูลตอบว่า มี. ขอถวายพระพร คือกำจัด
ความชั่ว.

ม. เองยกตัวอย่างมาเปรียบให้ฟัง.

น. อันกองทัพย่อมมีมากพวกมากเหล่าด้วยกัน และต่างก็
กระทำกิจธุระอันเป็นหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง ๆ มิใช่หรือ.

ม. ใช่สิเธอ.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. ขอถวายพระพร ก็จุดที่คนจำนวนมากเหล่านั้นมุ่งหวังอยู่ คืออะไร.

ม. ก็คือมุ่งจะปราบข้าศึก หวังเอาชัยชนะมาสู่กองทัพของตน.

น. ขอถวายพระพร อันความดีทั้งหลายก็เช่นเดียวกับกองทัพนั้น คือมีมากอย่างมากระเภทและต่างก็กระทำก็ทำตามคุณวิเศษของตนๆ แต่จุดที่ความดีเหล่านั้นมุ่งกระทำ ก็คือต่างหวังปราบความชั่วทั้งหลายซึ่งเป็นข้าศึกของตนให้หมดสิ้นไปเช่นเดียวกัน.

ม. เข้าใจละเธอ.

จบมานาเอกกัจจกรณปัญหา.

จบวรรคที่ ๑.

วรรคที่ ๒

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ผู้ที่ตายไปแล้วกลับไปเกิดอีก เขาจะยังคงเป็นผู้นั้น หรือว่าจะเปลี่ยนไปเป็นอีกคนหนึ่ง.

พระนาคเสนทูลตอบว่า จะว่าเป็นผู้นั้นก็ไม่ใช่ จะว่าเป็น

อีกคนหนึ่งก็ไม่ใช่.

ม. ขอเธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. อาตมภาพขอทูลถามว่า เมื่อพระองค์ยังทรงพระเยาว์ บรรทมอยู่ในพระอู่ กับพระองค์ทรงพระเจริญวัยเป็นผู้ใหญ่ขึ้นใน บัดนั้น จะนับว่าเป็นพระองค์เดียวกันหรือต่างพระองค์กัน.

ม. ต่างกันเป็นคนละคนที่เดียว.

น. ถ้าเป็นอย่างนั้น บิดามารดาของบุคคลคนหนึ่ง ๆ ก็มี หลายคน และมีลูกหลายครั้งนั้นสิ เช่นเมื่อยังเป็นเด็ก บิดา มารดามีลูกคน ๑ เด็ดโตเป็นหนุ่มเป็นสาวก็เป็นลูกอีกคน ๑ ถึง ปู่แก่เฒ่าก็เป็นลูกอีกคน ๑.

ม. หาเป็นเช่นนั้นไม่, แต่ถ้าเป็นเธอถูกถามเข้าบ้าง เธอ จะตอบเขาว่ากระไร.

น. อาตมภาพก็ตอบว่า อาตมภาพนี้แลเป็นเด็ก อาตมภาพ นี้แลเป็นผู้ใหญ่, อาศัยร่างกายอันนี้แลจึงนับว่าเป็นคน ๆ เดียวกัน.

ม. ขอเธอจงเปรียบให้ฟังอีก.

น. การจุดโคมไฟ เขาอาจจะตามไว้ตลอดรุ่งได้มิใช่หรือ.

ม. ได้สิเธอ.

น. ก็เปลวไฟในยามที่ ๑ กับในยามที่ ๒ เป็นเปลวไฟอัน เดียวกันหรือมิใช่.

ม. ไม่ใช่.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. และเปลวไฟในยามที่ ๒ กับในยามที่ ๓ เป็นเปลวไฟอันเดียวกันหรือมิใช่.

ม. ไม่ใช่.

น. ขอถวายพระพร หรือเปลวไฟในยามทั้ง ๓ นั้น ในยามหนึ่ง ๆ เป็นเปลวไฟอย่างละชนิด.

ม. หามิได้.

น. นี้แลฉันทิ ความสับสน้องแห่งรูปธรรมนามธรรมก็ฉนั้น อันหนึ่งดับอันหนึ่งก็เกิดขึ้นแทน สับสน้องกันเรื่อย ๆ ไป เพราะฉะนั้นผู้ที่ตายแล้วกลับไปเกิดอีก จะว่าเป็นผู้นั้นก็มิใช่ จะว่าเป็นอีกคนหนึ่งก็มิใช่.

ม. เชอเปรียบนำฟัง.

จบธัมมสันตติปัญหา.

—————

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็ผู้ที่ไม่ต้องมาเกิดอีกนั้น เขาจะรู้ตัวหรือไม่ว่าเขาจักไม่มาเกิด.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร รู้.

ม. รู้ได้อย่างไร.

น. รู้ได้ด้วยรูตัวอยู่ว่า สิ่งซึ่งเป็นเหตุให้เกิด ตนได้ทำให้หมดสิ้นไปแล้ว.

ม. เองหาตัวอย่างมาเปรียบ.

น. ขอถวายพระพร ชวานานวดเข้าเสร็จแล้ว เขาขนเข้า
เปลือกมาใส่ขุงนางไว้เต็ม ครั้นต่อมาเขาไม่ได้ทำน้ออีก, ก็เข้า
เปลือกที่เขาสะสมไว้นั้นมีแต่กินสิ้นเปลืองไปทุกวัน ๆ เมื่อเป็น
เช่นนั้น ชวานาผู้นั้นเขาจะรู้หรือไม่ว่า ขุงนางของเขาจักไม่เต็ม
ขึ้นอีก.

ม. รู้สี่เธอ.

น. ขอถวายพระพร รู้ได้เพราะอะไร.

ม. เพราะตัวหยุดทำน้อจึงรู้ได้.

น. นั้นแลฉันใด แม้ผู้ที่ไม่ต้องมาเกิดอีก เขาก็รู้ตัวฉันนั้น
เพราะตัวเขาได้หยุดก่อเหตุซึ่งจะทำให้เกิดต่อไปหมดแล้ว.

ม. เปรียบเข้าใจดี.

จบนับปฏิสนธิคณชานนปัญหา.

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิถินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ญาณ (ความ
รู้) มี, ปัญญา (ความรอบรู้) ก็มีด้วยมิใช่หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ใช่.

ม. เมื่อเป็นเช่นนั้น ญาณก็เช่นเดียวกับปัญญาสี่เธอ

น. ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ผู้ที่มีญาณและปัญญาจะหลงหรือไม่.

น. หลงในที่บางแห่ง ไม่หลงในที่บางแห่ง.

ม. ในที่เช่นไรหลง เช่นไรไม่หลง.

น. ขอถวายพระพร หลงในวิชาที่ตนยังไม่ได้เรียน ใน
ทิศที่ตนยังไม่เคยไป และในภาษาที่ตนยังไม่เคยฟัง.

ม. ก็ในที่เช่นไรไม่หลงเล่าเธอ.

น. ที่ใดมีอาการไม่เที่ยงแปรผัน เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาใช่
ตัวใจตน ในที่เช่นนั้นแลไม่หลง.

ม. ความหลงของผู้นั้นไปอยู่เสียที่ไหนเล่าเธอ.

น. ขอถวายพระพร เมื่อญาณความรู้เกิดขึ้น ความหลงก็
หายไป.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนคนส่องแสงไฟเข้าไปในที่มืด ทันทีนั้นมืดก็หาย
แสงสว่างก็ปรากฏขึ้น ถวายพระพร ญาณความรู้ก็เป็นเช่นเดียวกับ
แสงไฟนั้นแล เกิดขึ้นเมื่อใด ความหลงคือความไม่รู้ก็หายไป
เมื่อนั้น.

ม. ก็ปัญญาความรอบรู้เล่าไปอยู่เสียที่ไหน.

น. ขอถวายพระพร แม้ปัญญาเมื่อกระทำกิจของตนแล้ว
ก็หายไปในที่นั้นแล คงยังปรากฏอยู่ที่แต่ความรู้ซึ่งคติธรรมตา
คือความแปรปรวนความเป็นทุกข์ความมิใช่ตัวตนเท่านั้น.

ม. เอาจเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนคนจุดไฟเขียนหนังสือในเวลากลางคืน ครั้นเขียนเสร็จแล้วก็ดับไฟนอน ไฟก็เป็นอันดับหายไป แต่ตัวอักษรที่ได้เขียนไว้ก็ยังคงปรากฏอยู่ นี้แลฉันใด, แม้บัญญัติก็ฉนั้น ทำกิจของตนเสร็จแล้วก็ดับไปในที่นั้น ส่วนที่ยังเหลืออยู่ก็คือความรู้แจ้งประจักษ์ในอาการไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตาเท่านั้น.

ม. ชอบแล้ว.

จบปัญญานิรุจฉนปัญหา.

ปัญหาที่ ๔

พระเจ้ามิถินที่ตรัสถามว่า ตุก่อนพระนาคเสน ผู้ที่จะไม่ต้องมาเกิดอีก ระวังเมื่อยังมีชีวิตอยู่จะรู้สึกต่อความลำบากหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร บางส่วนก็รู้สึก บางส่วนก็ไม่รู้สึก.

ม. ส่วนไหนรู้สึก ส่วนไหนไม่รู้สึก.

น. ร่างกายของท่านรู้สึกฝืดต่อความลำบาก แต่ใจของท่านไม่รับรู้ความลำบาก คือไม่มีความทุกข์ใจ.

ม. ไฉนจึงเป็นเช่นนั้นเล่าเธอ.

น. เหตุว่าความลำบากกายเช่นเมื่อยขบหิวระหายหรือโรคภัยไข้เจ็บอย่างอื่น ก็ยังคงมีเสียดแทงร่างกายท่านอยู่ตามธรรมดา แต่

ท่านไม่มีความลำบากใจ เพราะว่าเหตุที่ทำให้รู้สึกต่อความลำบากใจ ท่านได้กำจัดจนสิ้นเชิงแล้ว จึงเป็นอันว่าใจของท่านไม่รับรู้ความลำบาก แม้พระผู้มีพระภาคก็ได้ตรัสไว้ ใจความว่า ผู้ที่สิ้นกิเลส (เหตุให้ใจเศร้า) แล้ว ยังคงมีแต่กายิกทุกข์ (ทุกข์ประจำร่างกาย) เท่านั้น ส่วนเจตสิกทุกข์ (ทุกข์ใจ) เป็นอันไม่มีแล้ว.

ม. เมื่อเช่นนั้น ไฉนท่านจึงไม่รับนิพพานหนีความลำบากเสียเล่า.

น. เพราะใจท่านเหล่านั้นมิได้เกี่ยวเกาะอยู่ที่ความลำบากกาย โดยมาพิจารณาเห็นว่า ความลำบากเหล่านั้นเป็นอาการประจำของร่างกาย เมื่อมีเกิดมีแก่แล้ว ก็ต้องมีความไข้ความเจ็บ ต้องเมื่อย ขบหรือหิวระหายอยู่เป็นธรรมดา.

อนึ่งท่านเหล่านั้นไม่เร่งกาลเวลา ทำใจอยู่เสมอว่าจะทำประโยชน์สุขให้แก่ตนและผู้อื่นทุก ๆ ขณะไป แม้พระสารีบุตรก็ได้กล่าวไว้ ความย่อ ๆ ว่า จะยังมีชีวิตอยู่ที่ดี จะตายเสียก็ดี ไม่เป็นเหตุให้ดีใจหรือเสียใจ แต่ว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ก็จำทำประโยชน์ต่อไป.

ม. เธอว่านจับใจจริง.

จบปรีนิพพานปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามีลีนที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระภาคเสน สุขเวทนา (ความสุขกายสุขใจ) เป็นกุศลหรืออกุศล หรือเป็นอพยากฤต (เป็นกลางๆ ไม่ใช่ ๒ อย่างนั้น).

พระภาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เป็นได้ทั้ง ๓ อย่าง
ม. ตามธรรมดากุศลก็เป็นสุข อกุศลก็เป็นทุกข์ แต่นั่น
ไหนเธอจึงว่าเป็นได้ทั้ง ๓ อย่างเล่า.

น. อาตมภาพจะเปรียบถวาย เหมือนคนเอาก้อนเหล็กแดง
โชนวางลงในมือข้าง ๑ เอาก้อนลูกเห็บวางลงในมือข้าง ๑ ขอ
ถวายพระพร นั่นเขาจะรู้สึกร้อนหรืออย่างไร.

ม. ร้อนสี่เซอ.

น. ร้อนทั้ง ๒ มือหรือ.

ม. หามได้.

น. หรือเย็นทั้ง ๒ มือ.

ม. จะว่าเย็นทั้ง ๒ ก็ไม่ถูก.

น. นี้แลขอพระองค์จงทรงทราบ ว่า สุขเวทนามีเป็นเช่นนั้น
เหมือนกัน คือเป็นได้ทั้งกุศลอกุศลทั้งอพยากฤต จะว่าเป็นแต่
อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่ถูก เพราะสุขล้วนก็มี สุขเจือทุกข์ก็มี สุข
สถานกลางก็มี.

ปัญหาพระยามิลินท์

พระนาคเสนจึงถวายวิสัชนาว่า โสมนัสอาศัยความกำหนด (สุขอิงโลก) มี ๖, อาศัยเนกขัมมะ (สุขห่างจากโลก) มี ๖, โทมนัสอาศัยความกำหนด (ทุกข์เพราะระคนด้วยโลก) มี ๖, อาศัยเนกขัมมะ (ทุกข์เพราะพยายามจะห่างจากโลก) มี ๖, อุเบกขาอาศัยความกำหนด (ความวางเฉยเกี่ยวทางโลก) มี ๖, อาศัยเนกขัมมะ (ความวางเฉยเพราะห่างจากโลก) มี ๖. รวมเป็น ๓๖ แล้วจำแนกออกตามกาลทั้ง ๓ คืออดีตอนาคตและปัจจุบัน จึงบวกเข้าเป็นจำนวน ๑๐๘.

ม. พิสดารจริง.

จบสุขเวทนาปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่า ผู้ที่จักกลับมาเกิดอีกก็มีนั้น อะไรจักกลับมาเกิด.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร นามและรูปจักกลับมาเกิด.

ม. นามรูปอันนี้แลหรือจักกลับมาเกิด.

น. มิใช่นามรูปนี้, ขอถวายพระพร เป็นนามรูปอีกอันหนึ่งซึ่งเกิดขึ้นเพราะบุญบาปอันนามรูปนี้ได้กระทำไว้.

ม. ก็ถ้ามิใช่นามรูปนี้ไปเกิดแล้ว ก็เป็นอันว่าหนีบาปกรรม

ที่ทำไว้ในชาตินี้พ้นละสิเธอ.

น. ขอถวายพระพร ถ้าไม่บังเกิดต่อไปอีก ก็เป็นอันหนีพ้น แต่ตัวยังต้องมาเกิดอีก ก็หนีไม่พ้น.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนคนลักมะม่วงเจ้าของจับได้ เมื่อคดีถึงศาล จำเลยแก้ตัวว่า มะม่วงต้นนี้ใจทักมิได้ปลูกไว้ ต้นมะม่วงที่เขาลักผลเป็นของคนอื่นปลูกมาก่อน ขอถวายพระพร เมื่อจำเลยแก้ตัวเช่นนี้ จะพ้นโทษหรือไม่.

ม. ไม่พ้นสิเธอ.

น. ขอถวายพระพร เพราะเหตุไร.

ม. เพราะว่าจำเลยยังมีความผิดฐานลักขโมยอยู่ แม้ตัวจะปฏิเสธข้อหาของโจทก์ในคดีนั้นแล้วก็จริง แต่ก็ยังชื่อว่ารับสารภาพความผิดในคดี ๑ จึงเป็นอันว่าลงโทษจำเลยได้.

น. นั้นแลฉันใด การที่จะเอานามรูปอื่นข้างหน้ามาเป็นเหตุหนีบาปกรรมที่ทำไว้ในชาตินี้ให้พ้น ก็ไม่ได้ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะว่าการรูปอื่นนั้นเกิดขึ้นเพราะบุญบาปที่นามรูปนี้เป็นผู้ก่อไว้.

ม. ขอเธอจงเปรียบให้ฟังอีก.

น. เหมือนคนก่อไฟผิงในฤดูหนาว ครั้นแล้วไม่ดับไฟหลักไปเสีย ไฟนั้นก็ลุกลามไปไหม้ไรนาของผู้อื่น เมื่อคดีถึงโรงศาล จำเลยแก้ตัวว่า^๖ ไฟที่เขาก่อขึ้นนี้เป็นไฟอีกกองหนึ่ง มิใช่ไฟที่

ไหม้ไรนาของโจทก์ ขอถวายพระพร เมื่อจำเลยแก้ตัวต่อศาล
เช่นนี้ ศาลจะงดโทษให้หรือไม่.

ม. จะงดให้ได้อย่างไรได้เชอ.

น. เพราะเหตุไร.

ม. เพราะไฟที่จำเลยก่อขึ้นนั้นเป็นต้นไฟ ตัวเดินเลื้อยปล่อย
ไว้ จึงลุกลามต่อไป เพราะฉะนั้นศาลจึงตัดสินลงโทษจำเลยได้.

น. นั้นแลฉันใด บาปกรรมก็ตามลงโทษฉันนั้นเหมือนกัน
เพราะเมื่อนามรูปนี้จะแปรไปเป็นนามรูปหน้าก็จริง แต่เหตุที่เป็น
ผู้ก่อบุญบาปไว้จึงเกิดมีนามรูปอื่นขึ้นแทน ฉะนั้นนามรูปอื่นนั้น
จึงหนีบาปกรรมไม่พ้น.

ม. เชอว่าฉันชอบแล้ว.

จบนามรูปปฏิสนธิคหฬเบญหา.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณ่อนพระนาคเสน ก็ตัวเธอเล่า
จักกลับมาเกิดอีกหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ปัญหานอนาत्मภาพ
ได้ถวายวิสัยชนาแล้ว^(๑) ถ้าจะถวายวิสัยชนาอีก อาจจะมีไปได้.

ม. จะผิดไปได้อย่างไร จงเปรียบเทียบให้ฟัง.

หมตอายุ ๒๒/๐๙/๒๕๖๖
(๑) คำนิมิตในปัญหาที่ ๖ วรรคที่ ๑.

น. เหมือนข้าราชการผู้หนึ่ง ทำความดีมีความชอบพอพระราชหฤทัยของพระราชทาน จนได้รับพระราชทานบำเหน็จต่างๆ แล้วข้าราชการผู้นั้นจะพูดว่า พระราชามีได้ทรงชุบเลี้ยง เช่นนี้ ถวายพระพร จะชื่อว่าเข้าพุดตุกละหรือ.

ม. ก็ไม่ถูกสิเธอ.

น. นั่นแลฉันใด แม้ปัญหาที่อาตมภาพถวายวิสัยชนาจนเป็นที่พอพระราชหฤทัยแล้วก็ตามนั้นแล ถ้าจะถวายวิสัยชนาซ้ำอีก อาจจะไม่ต้องถูกพระราชหฤทัยก็เป็นได้.

ม. เชอว่านฉลาดจริง.

จบปุ่นปฏิสนธิคดีปัญหา.

ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามลิந்தที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เชอว่านามและรูปนั้น อะไรเป็นนาม อะไรเป็นรูป.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร สิ่งที่ไม่ปรากฏแก่ตาหู จมูก ลิ้น กาย เพราะเป็นของละเอียดหรือเป็นของไม่มีตัวไม่มีตน เช่นจิตต์หรืออารมณ์ที่เกิดกับจิตต์ นั้นเป็นนาม สิ่งที่สามารถได้ด้วยตาเป็นต้น นั้นเป็นรูป.

ม. เพราะเหตุไร นามอย่างเดี่ยวหรือรูปอย่างเดี่ยว จึงเกิดขึ้นไม่ได้.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. เพราะต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกันจึงจะเกิดขึ้นได้ ถ้าขาดเสียแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เกิดขึ้นไม่ได้.

ม. เสด็จหาตัวอย่างมาเปรียบ

น. ขอถวายพระพร เหมือนไปก่อนแต่จะเกิดเป็นตัวไก่ ต้องเป็นฟองมาก่อน ๑ ต้องอาศัยกรอบอุ้มที่แม่ไก่ฟัก ๑ ตอนนั้น จึงจะเกิดเป็นตัวไก่ขึ้นมาได้ นี่ฉันใด แม้นามรูปก็ฉันนั้นเหมือนกัน คือต้องพร้อมทั้งนามทั้งรูปจึงจะเกิดขึ้นได้ ขอถวายพระพร อันนามรูปนี้ ถ้ายังมีเหตุปัจจัยอยู่ ก็เกิดอยู่เนาน.

ม. แปลกจริง.

จบนามรูปปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่า อันนามรูปนี้ ถ้ายังมีเหตุปัจจัยอยู่ ก็เกิดอยู่เนานนั้น คือนานอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร คือนานทั้งหลายล่วงมาแล้ว ทั้งต่อไปข้างหน้า แม้ในบัดนี้ก็จัดว่านาน.

ม. จะนานหมดด้วยกันทั้งนั้นทีเดียวหรือ.

น. ขอถวายพระพร บางพวกก็นาน บางพวกก็ไม่นาน.

ม. พวกไหนนาน พวกไหนไม่นาน.

น. ผู้ที่ยังมีกิเลส (เหตุทำให้ใจเศร้าหมอง) อยู่ ก็ยังจะ

ต้องเวียนตายเวียนเกิดต่อไปอีกนาน: จนกว่าจะชำระล้างจิตใจที่เศร้าหมองนั้นให้ใสสะอาดเห็นเหตุปัจจัยแห่งการตายการเกิดได้อย่างแจ่มแจ้ง ขอถวายพระพร พวกเขาคงต้องเกิดต่อไปอีกนาน. ส่วนท่านที่บั้นทอนกิเลส ซึ่งเป็นเหตุทำให้ยึดขวามันลงได้บ้างแล้ว ก็เป็นอันว่าได้ย่นเวลาเกิดเวลาตายข้างหน้าให้สั้นให้น้อยเข้า พวกเขาคงไม่ไม่นาน.

ม. ลึกถ้าจริง.

จบที่พิมพ์ถาบันปัญหา.

จบวรรคที่ ๒.

วรรคที่ ๓

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามีดินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็อะไรเล่า เป็นเหตุให้นามรูปต้องเกิดต่อไปอีกนาน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เหตุที่ทำให้นามรูปต้องไปเกิดอีกนาน ก็คือความไม่รู้แจ้งเห็นจริงว่า อะไรเป็นทุกข์ อะไรเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความดับทุกข์ อะไรเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์ แม้จะรู้โดยพิจารณาเห็นชั่วขณะหนึ่ง ๆ ก็ยังชื่อว่าไม่รู้จริง^๖ เพราะความรู้นั้นมีได้นอนแน้อยู่ในใจเป็นนิตย์.

เพราะเหตุความไม่รู้จริงนั้น จึงให้สัตว์ทำดีบ้างทำชั่วบ้างเป็นบุญ เป็นบาปขึ้น บุญบาปนั้นแลเป็นเหตุให้เกิดปฏิสนธิวิญญาณ เมื่อ มีปฏิสนธิวิญญาณเป็นรากแก้วอยู่ ก็เกิดนามรูปแตกกิ่งก้านเป็น ตาหูจมูกลิ้นกายใจ ซึ่งเป็นประตูสำหรับรับอารมณ์มีรูปเสียงเป็น ต้น ต่อจากนั้นขณะเมื่อได้ประสบสิ่งที่ชอบใจ ก็รู้สึกยินดีมีความสุข ใจ ขณะเมื่อถูกสิ่งแสดงใจมากระทบ ก็รู้สึกยินร้ายเป็นทุกข์ ใจ เมื่อได้ความสุขก็ดิ้นรนจะให้ความสุขนั้นยั่งยืน เมื่อได้ความทุกข์ก็ดิ้นรนจะหนีทุกข์ให้พ้น เหตุความไม่รู้จริงนั้นแลจึงให้ยึดถือ เป็นตัวเป็นตนเป็นเราเป็นเขาบ้าง ใ้ยึดถือในอุบายต่างๆ เพื่อ จะให้ตนได้สมประสงค์บ้าง เพราะความยึดถือนั้นแลจึงให้สัตว์ ทำดีบ้างทำชั่วบ้าง เกิดเป็นบุญเป็นบาปต่อไปอีก ด้วยบุญบาปนั้น จึงให้เกิดมีนามรูปต่อไป จำเดิมแต่มีนามรูปเป็นฐาน ความ ทุกข์ทั้งหลายก็มีมาเป็นเจ้าเรอน.

ขอถวายพระพร เมื่อยังไม่รู้จริงว่า อะไรเป็นทุกข์ อะไร เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ อะไรเป็นความดับทุกข์ อะไรเป็นทางให้ถึงความดับทุกข์อยู่ตรงไหน เหตุซึ่งจะให้เกิดนามรูปก็ยังคงมีอยู่ตรง นั้น ด้วยประการฉะนี้แล นามรูปจึงต้องเกิดต่อไปอีกนาน.

อนึ่งเวลาเกิดดับของนามรูปที่ล่วงๆ มาแล้ว นานจนเบื้อง ต้นไม่ปรากฏ.

ม. ที่เธอรว่าชอบแล้ว.

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ามิถินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่าเวลาเกิดดับของนามรูปที่ล่วง ๆ มาแล้ว นานจนเบียดกันไม่ปรากฏนั้น หมายความว่า นานจนนามรูปที่แรกเกิดทีเดียวไม่ปรากฏกระนั้นหรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ไม่ปรากฏทั้งหมดเที่ยวหรือเธอ.

น. ขอถวายพระพร บางอย่างก็ปรากฏ บางอย่างก็ไม่ปรากฏ.

ม. อย่างไรนปรากฏ อย่างไรนไม่ปรากฏ.

น. ขอถวายพระพร นามรูปที่สาวไปไม่ถึงว่า ชั้นเดิมเป็นอะไร อยู่ที่ไหน อย่างนี้ไม่ปรากฏ. แต่อย่างที่เคยไม่ปรากฏ มาปรากฏเป็นนามรูปขึ้นในระหว่าง แล้วก็หายไปอีก อย่างนี้ปรากฏ

ม. เธอจงเปรียบอย่างไม่ปรากฏให้ฟัง.

น. เหมือนพืชพันธุ์ที่เขาปลูกที่พื้นดิน ครั้นพืชพันธุ์นั้นงอกงามผลิดอกออกใบ เขาก็เก็บผลเอาเมล็ดไปเพาะใหม่ต่อไปอีก โดยทำนองนี้เรื่อย ๆ ไป ขอถวายพระพร เมื่อเวลาล่วงไปนาน ๆ จะรู้ได้หรือว่านั่นเป็นพืชพันธุ์เดิม.

ม. รู้ไม่ได้.

น. นั่นแลฉันใด อย่างไม่ปรากฏก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้จะใช้ความรู้ให้สาวไปหาต้นเดิม ก็รู้ไม่ได้ว่านามรูปเดิมเป็นอย่างไร

ไร อยู่ที่ไหน.

ม. ขอเธอจงเปรียบให้ฟังอีก.

พระนาคเสนจึงเขียนรูปล้อรถถวายทอดพระเนตร แล้วทูลถามว่า ขณะเมื่อล้อนั้นหมุนอยู่ พระองค์จะทรงทราบได้หรือว่าซี่ไหนเป็นอันต้น.

ม. รู้ไม่ได้สี่เธอ.

น. ขอถวายพระพร การจะกำหนดนามรูปที่ล่วงมาแล้วว่า แรกเกิดเป็นอะไร ก็รู้ไม่ได้กำหนดไม่ได้เช่นนั้นเหมือนกัน เพราะเกิดแล้วดับๆ แล้วคิดใหม่ต่อไปอีก หมุนอยู่เช่นนั้นเสมอมา ฉะนั้นจึงว่าเบื้องต้นไม่ปรากฏ.

ม. เธอช่างฉลาดจริงๆ.

จบปริมโกฏิปัญหา.

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็เล่าคำที่เธอว่าอย่างที่เคยไม่ปรากฏ มาปรากฏเป็นนามรูปขึ้นในระวางแล้วก็หายไปอีกอย่างนี้ปรากฏนั้น ได้แก่เราๆ ซึ่งเดิมก็มีแต่บุญบาปติดตามมา แล้วมาเกิดเป็นตัวเป็นตนขึ้น ครั้นแล้วก็ตายทอดทิ้งร่างกายหายไป เช่นนี้ถูกหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ก็เมื่อต้นปลายไม้ปรากฏทั้งสองข้างเช่นนั้นแล้ว จะมาติดต่อกันได้หรือเธอ.

น. ขอถวายพระพร ติดต่อกันได้.

ม. เชอจงหาตัวอย่างมาเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนต้นไม้แรกปลูกก็ยังไม่มียิบไม่มีดอก ต่อมาพอเกิดต้นก็เกิดมีใบมีดอกขึ้น ขอถวายพระพร ก็การที่ต้นไม่มีใบมีดอกในระวางกลางขึ้นได้นั้น เป็นด้วยอะไร.

ม. เป็นด้วยมีลำต้นอยู่ ใบและดอกนั้นๆ จึงเกิดติดต่อกันมาได้.

น. ขอถวายพระพร ก็ในที่สุดแล้วใบและดอกเหล่านั้นจะเป็นอย่างไร.

ม. ก็ร่วงหล่นไปหมดสิ้นสิเธอ จะมีเหลืออยู่ก็แต่ต้นและกิ่งซึ่งถึงคราวก็เกิดใบเกิดดอกใหม่อีก.

น. ขอถวายพระพร นามรูปก็เป็นเช่นเดียวกับใบไม้ดอกไม้ นั้นแล คือเดิมก็ไม่ปรากฏ แต่เนื่องด้วยมีบุญบาปซึ่งตนได้กระทำไว้ในก่อนเป็นเหตุอยู่ บุญบาปนั้นแลเป็นลำต้นให้เกิดมีนามรูปติดต่อกันมาในระวางได้ ครั้นเกิดเป็นตัวตนขึ้นแล้ว ถ้าวาระที่สุดก็ทอดทิ้งร่างกายสูญหายไป สิ่งที่ยังคงมีอยู่ก็คือบุญบาป ซึ่งจะให้เกิดนามรูปต่อไปอีกเท่านั้น.

ม. อ้อ ติดต่อกันได้จริง.

จบปริมโกฏิปัญหา.

ปัญหาที่ ๔

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน บุญบาปอันเป็นเหตุให้นามรูปเกิด ซึ่งกำลังเกิดอยู่ในบัดนี้มีหรือไม่มี.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มี.

ม. เธอจงว่ามาให้เห็น.

น. เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้ดมกลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส ภายใต้อันตะตอง ใจได้รับอารมณ์ ขอถวายพระพร ก็ใน ๖ อย่างนี้ ขณะเมื่ออย่างใดอย่างหนึ่งกระทำกิจของตนอยู่ ย่อมเกิดความรู้แจ้งขึ้น ถ้าเป็นอารมณ์ที่ผิด ก็รู้สึกขบขู่สึท้อใจ พยายามคืนรณหาต่อไป ถ้าเป็นอารมณ์ที่ไม่ถูกต้อง ก็ไม่พ้อใจ พยายามคืนรณหานี้ เมื่อขณะคืนรณอยู่ก็จำต้องยึดถือวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งตนเห็นว่า จะกระทำให้การคืนรณหรือดำเนินนั้นนั้นได้สัมประสงค์ เมื่อเป็นเช่นนั้นก็เป็นเหตุให้ทำพญาคณะและคิดดีบ้างชั่วบ้าง เกิดเป็นบุญเป็นบาปขึ้นในทันที เช่นนี้แล ขอถวายพระพร จึงว่าบุญบาปซึ่งเกิดอยู่ในบัดนี้.

ม. เธอว่าไม่ชอบแล้ว.

จบสังฆารชานนปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็สิ่งที่ไม่

เคยเกิดมาเป็นนามรูปเลย มาเริ่มผูกเกิดเป็นนามรูปขึ้น มีบ้างหรือไม่.

พระภาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ไม่มี.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. ขอถวายพระพร ของภายในพระที่นั่งนี้ เป็นสิ่งซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีมาเลย มาเริ่มมีขึ้นในบัดนี้ มีบ้างหรือไม่.

ม. ไม่มี.

น. หรือต้นไม้พรรณต่าง ๆ ซึ่งกล่อนกลาดอยู่ที่พื้นดิน ขอถวายพระพร มีบ้างหรือไม่ซึ่งไม่เคยมีมาแต่ก่อนเลย

ม. ไม่มีเลยเธอ เพราะต้นไม้เหล่านั้นล้วนเดิมมีพืชพันธุ์เช่นเดียวกันให้กำเนิดมาแล้วทั้งนั้น.

น. นั้นและกันใด นี้ก็ฉนั้นนั้น อันสิ่งซึ่งได้มาเกิดเป็นนามรูปก็เกิดมาแต่พืชพันธุ์ที่เป็นนามรูปเช่นเดียวกันเหมือนกัน เพราะฉะนั้นสิ่งซึ่งไม่เคยมีพันธุ์เป็นนามรูปมาแต่เดิม จะเริ่มมาผูกเกิดเป็นนามรูปขึ้นในบัดนี้จึงมีไม่ได้ เหตุว่าสิ่งนั้นๆ ไม่มีโอกาสได้ก่อเหตุคือบุญบาป ซึ่งจะเป็นผู้ตกแต่งให้ตนกลายมาเป็นนามรูปขึ้น.

ม. เธอช่างฉลาดจริงๆ.

จบอภิวินตสังขารปัญหา.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาข้อที่ ๖

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน เจตภูตมีหรือไม.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เจตภูตคืออะไร.

ม. คือสิ่งที่สิ่งอยู่ในกายซึ่งเป็นผู้บัญชาให้ตาจรรูป หูฟังเสียง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายแตะต้อง ใจรับรู้ ประหนึ่งเราอยู่บนปราสาทนี้ เมื่อจะดูจะฟังอะไรทางไหน ก็ให้เปิดหน้าต่างไปดูไปฟังทางนั้น.

น. ถ้าเป็นอย่างพระองค์ตรัสเปรียบเทียบ ก็ได้ความว่า เจตภูตบัญชาให้ตาจรรูปก็ได้ให้ฟังเสียงก็ได้ เป็นอันว่าทางเดียวใช้ได้ทั่วไปทั้งดูทั้งฟังเป็นต้น.

ม. ไม่ใช่อย่างนั้นสิเธอ.

น. อาตมภาพขอทูลถามพระองค์ก่อนว่า เช่นเขาเทน้ำผึ้งลงในอ่างจนเต็ม แล้วให้คนลงไปนอนอยู่ในอ่าง แต่ปิดปากเสีย ขอถวายพระพร ผู้นั้นจะรู้ได้หรือไม่ว่าน้ำผึ้งนั้นมรสหวานเพียงไร

ม. รู้ไม่ได้สิเธอ.

น. เพราะเหตุไร ขอถวายพระพร.

ม. เพราะลิ้นของผู้นั้นมิได้ลิ้มรสสักผง.

น. พระดำรัสเปรียบ ของ พระ องค์ เอง ต้นไม้ สม กับพระดำรัสเองปลาย.

ม. ข้าพเจ้าไม่สามารถจะโต้ตอบกับเธอ ขอเธอจงอธิบายให้ฟัง

พระนาคเสนจึงถวายเป็นวิสัชนาว่า อาศัยรูปกระทบตา เกิดความรู้ขึ้นเรียกจักษุวิญญาณ. อาศัยเสียงกระทบหู เกิดความรู้ขึ้นเรียกโสตวิญญาณ. อาศัยกลิ่นกระทบจมูก เกิดความรู้ขึ้นเรียกฆานวิญญาณ. อาศัยรสกระทบลิ้น เกิดความรู้ขึ้นเรียกชิวหาวิญญาณ. อาศัยไฟกระทบกาย เกิดความรู้ขึ้นเรียกกายวิญญาณ. อาศัยธรรมเกิดกับใจ เกิดความรู้ขึ้นเรียกมโนวิญญาณ. ลำดับนี้ธรรม คือ ผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิตก วิจาร ก็เกิดร่วมกันกับขณะเมื่อวิญญาณเกิดขึ้นนั้น.

ม. ชอบแล้ว.

จบเวทakupัญหา

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามิลินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็วิญญาณ(๑) มีลักษณะอย่างไร.

(๑) คำว่า วิญญาณนี้มี ๒ อย่าง ก็อนปฏิสังขวิวิญญาณ วิญญาณแรกเกิดอย่าง ๑ อีกอย่าง ๑ เรียกว่า วิถีวิญญาณ (คือวิญญาณในปัญหานี้) ได้แก่วิญญาณอันเกิดตามทางทวาร ๖ คือสาธุจุมุกัดันภายในใจ ซึ่งมีชื่อเรียกว่า จักษุวิญญาณโสตวิญญาณ เป็นต้น.

ปัญหาพระยามิลินท์

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะรู้แจ้ง
ม. เอาจริงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนคนยืนอยู่ที่ถ้ำแยก แยกใครเดินไปมาจากถ้ำ
แยกไหนก็ย่อมรู้ย่อมเห็นทั่วทุกคน นั้นฉันใด แม้วิญญานก็ฉันนั้น
คือเมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เป็นต้น ก็ย่อมรู้แจ้งทันทีว่า นั้นรูป
นั้นเสียง.

ม. เชื่อว่าชอบแล้ว.

จบวิญญานลักษณะปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตุก่อนพระนาคเสน วิญญาน ๕
เบื้องต้นอย่างใดอย่างหนึ่งเกิดในที่ใด มโนวิญญานก็เกิดขึ้นใน
ที่นั้นกระนั้นหรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ย่อมเกิดเช่นนั้นแล.

ม. ไหนเกิดก่อนเกิดหลังเล่าเธอ.

น. วิญญาน ๕ เบื้องต้นเกิดก่อน มโนวิญญานเกิดทีหลัง.

ม. วิญญาน ๕ นั้นสั่ง มโนวิญญานไว้หรือว่าให้ตามไปเกิด
ด้วยกัน.

น. ห้ามมิได้. ขอถวายพระพร.

ม. ก็เมื่อไม่เป็นเช่นนั้น ไฉนจึงเป็นเช่นนั้นเล่าเธอ.

น. ขอถวายพระพร เพราะมโนวิญญาณเป็นจุดที่ลุ่ม.

ม. เชื่อว่าเป็นจุดที่ลุ่มนั้น เป็นอย่างไร.

น. ขอถวายพระพร ฝนตกน้ำจะไหลไปทางไหน.

ม. ที่ลุ่มอยู่ทางไหน น้ำก็ไหลไปทางนั้น.

น. ฝนตกครั้งที่ ๒ อีก น้ำจะไหลไปทางไหน

ม. น้ำครวก่อนไหลไปทางไหน ครวหลังก็ไหลไปทางนั้น.

น. ขอถวายพระพร น้ำครวก่อนสั่งน้ำครวหลังไว้หรือว่า ให้ไหลตามไป หรือว่าน้ำครวหลังนี้ตั้งไว้กับน้ำครวก่อนว่า จะไหลไปตาม

ม. หามิได้ การที่น้ำทั้ง ๒ ครวนั้นไหลไปรวมกัน ก็เพราะทางนั้นเป็นที่ลุ่ม.

น. วิญญาณ ๕ เบื้องต้นก็เป็นเช่นเดียวกับน้ำนั้นแต่ คือ เกิดขึ้นแล้วก็ไหลไปหามโนวิญญาณ ขอถวายพระพร การที่เป็นเช่นนั้น ก็เพราะว่ามโนวิญญาณมีหน้าที่รับรู้รับพิจารณาอารมณ์ที่ วิญญาณทางตาหูจมูกลิ้นกายน้อมเหนี่ยวเข้าไว้ เพื่อกระทำ ความรู้แจ้งอีกชั้นหนึ่ง.

ม. ชอบแล้ว.

จบจักขุวิญญาณมโนวิญญาณปัญหา.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน วิญญาณ
เกิดในที่ใด ธรรมคือผัสสะ เวทนา สัญญา เจตนา วิตก วิจาร
ก็เกิดขึ้นในที่นั้น กระนั้นหรือ

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ก็ผัสสะมีลักษณะอย่างไร.

น. มีลักษณะประจวบ อธิบายว่า เช่นตาเห็นรูปเกิดความรู้
ทางตาขึ้น ขอถวายพระพร ขณะเมื่อทั้ง ๓ ประจวบพร้อม
กันเข้านั้นแล เป็นผัสสะ.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง

น. เหมือนแกะ ๒ ตัวชนกัน ตัว ๑ เหมือนตา อีกตัว ๑
เหมือนรูป อาการที่ชนกันนั้นเทียบได้กับผัสสะ.

ม. เข้าใจละ

จบผัสสะลักษณะปัญหา

ปัญหาที่ ๑๐

(๑)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็เวทนามี

(๑) เวทนามี ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อูเบกขา

ลักษณะอย่างไร

พระภาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะรู้สึกเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง รู้สึกเฉยไม่เป็นทุกข์ไม่เป็นสุขบ้าง.

ม. เธอจงยกตัวอย่างเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่งมาเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนข้าราชการผู้หนึ่ง ทำความดีมีความชอบพอพระราชหฤทัย ได้รับพระราชทานบำเหน็จต่าง ๆ จนมีความสุขสบาย ครั้นผู้นั้นมารำพึงถึงความสุขนั้น ๆ ก็เกิดความอึดใจ ขอถวายพระพร ความอึดใจนั้นแลเป็นสุขเวทนา.

ม. ชอบแล้ว.

จบเวทนาดักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตุก่อนพระภาคเสน ก็สัญญาว่ามีลักษณะอย่างไร.

พระภาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะจำได้.

ม. จำอะไรเธอ.

น. เช่นจำสีแดงสีเขียวได้ ว่ามีสีเป็นอย่างนั้น ๆ.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนเจ้าพนักงานพระคลัง เมื่อเข้าไปในพระคลังหลวง ย่อมเห็นชนิดเครื่องราชูปโภค ก็หมายจำไว้เป็นอย่าง ๆ แม้

ภายหลังจะไม่ได้เข้าไปดู ก็จำได้นึกได้ ขอถวายพระพร สัญญา ก็เป็นเช่นนั้นแล ย่อมจำรูปเสียงเป็นต้นได้ ว่ามีขณะมีลักษณะ เป็นอย่างนั้น ๆ.

ม. เข้าใจละ.

จบสัญญาลักษณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตุก่อนพระนาคเสน เจตนามี ลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะคิด อ่านปรุงขึ้น.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนแพทย์ตรวจอาการของโรคทราบตลอดแล้ว เอา อาการนั้น ๆ มาสอบสวนกับสรรพคุณยา ครั้นแน่ใจจึงหยิบเอา ตัวยามาปรุงขึ้นตามความประสงค์ ขอถวายพระพร เจตนาก็เป็นเช่นนั้นแล ย่อมคิดอารมณ์ที่ข้องอยู่ในใจ แล้วก็ปรุงขึ้นเป็นโครงการ.

ม. ชอบแล้ว.

จบเจตนาลักษณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน วิตกมีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะติดไปกับจิตต์.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. ช่างไม้ผู้ชำนาญย่อมเข้าหน้าไม้ได้สนิทฉนั้นใด วิตกก็มีลักษณะติดไปกับจิตต์ฉนั้นนั่น คือตรึงเรื่องราวที่เจตนาปรุงขึ้นนั้น.

ม. ฟังได้.

จบวิตกกลักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๔

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน วิจารณ์มีลักษณะอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีลักษณะตามเคล้าอารมณ์.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนเสียงระฆัง หลังจากเขาตีแล้ว ก็ยังคงมีเสียงครวญครางอยู่ฉนั้นใด วิจารณ์นั้นนั่นแล คือตรึงเรื่องราวที่วิตกยกขึ้นมาพิจารณา.

ม. เธอสามารถจริง.

จบวิจารณ์ลักษณะปัญหา.

จบวรรคที่ ๓.

วรรคที่ ๔

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ชรรรมมี วิญญาณเป็นต้น ซึ่งเกิดร่วมขณะกันในขณะหนึ่ง ๆ นั้น จะแจง ออกให้เห็นชัด ๆ ว่า ขณะนี้เป็นวิญญาณ นี้เป็นผัสสะ นี้เป็น เวทนา นี้เป็นสัญญา นี้เป็นเจตนา นี้เป็นวิตก นี้เป็นวิจารณ์ เช่นนี้จะแจงออกไม่ได้หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ยากที่จะแจงออก ให้เห็นชัด ๆ เช่นนั้นได้.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนเมื่อพนักงานห้องเครื่องจัดทำของเสวยเสร็จเรียบร้อยแล้ว พระองค์ตรัสสั่งให้แยกของซึ่งมีรสต่าง ๆ กันออกถวาย ขอถวายพระพร พนักงานคนนั้นเขาจะสามารถแยกของที่มีรสเค็ม รสเปรี้ยว รสหวาน ในของเสวยเหล่านั้นออกถวายได้หรือไม่.

ม. แยกออกเช่นนั้นไม่ได้ เพราะปรุงปนไปด้วยกันเสีย

แล้ว แต่ว่าถึงเช่นนั้นรสเหล่านั้นก็ยังคงปรากฏอยู่ตามสัญชาติ
 ของตน.

น. นั้นแลฉันใด แม้การจะแจ้งธรรมเหล่านั้นออกให้เห็น
 ชัด ๆ ก็ไม่ได้ฉันนั้น เพราะธรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นรวดเร็วประหนึ่ง
 ว่าจะเกิดพร้อมกัน แต่แม้จะรวดเร็วถึงเช่นนั้น ลักษณะของธรรม
 เหล่านั้นก็ยังคงปรากฏพอกำหนดได้.

ม. ละเอียดยัง.

จบเอกภาวคตปัญหา.

ปัญหาที่ ๒

พระนาคเสนทูลถามว่า ขอถวายพระพร เกลือเป็นของรูได้
 ด้วยอะไร.

พระเจ้ามีลทินที่ตรัสตอบว่า ด้วยตาสี่เธอ.

น. ขอถวายพระพร จะถูกหรือ.

ม. ถ้าเช่นนั้น รูได้ด้วยอะไรเล่า.

น. ขอถวายพระพร รูได้ด้วยลิ้น.

ม. ด้วยลิ้นอย่างเดียวหรือเธอ.

น. ขอถวายพระพร ด้วยลิ้นอย่างเดียว.

ม. ถ้าเป็นเช่นนั้น ไฉนพวกพ่อค้าจึงต้องใช้เกวียนบรรทุก
 เกลือมาด้วยเล่า จะนำมาแต่รสเกลือจะมีเบากว่าหรือ,

ปัญหาพระยามิลินท์

น. จะทำเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเกลือมีน้ำหนัก ของถวาย
พระพร ก็เกลือซึ่งด้วยตราซึ่งจะได้หรือไม่.

ม. ได้สิเธอ.

น. ของถวายพระพร เกลือซึ่งไม่ได้ ซึ่งได้ก็แต่น้ำหนักเกลือ
เท่านั้น.

ม. ชอบกล.

จบโคลนลักขณปัญหา.

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน กิริยาที่ได้
เห็นรูป ได้ยินเสียง ได้ดมกลิ่น ได้ลิ้มรส ได้แตะต้อง ทั้ง
๕ อย่างนี้เกิดมาแต่ใจอย่างเดียวกันหรือว่ามีฐานที่เกิดต่างกัน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ของถวายพระพร มีฐานที่เกิดต่างกัน.

ม. เธอจงเปรียบเทียบให้ฟัง.

น. ต้นไม้ ๕ ต้นมีสีและสัณฐานต่างกัน พระองค์ทรงทราบ
หรือไม่ว่า ต้นไม้เหล่านั้นมีพืชพันธุ์อย่างเดียวกันหรือต่างกัน.

ม. ก็ต่างกันสิเธอ ถ้ามีพืชพันธุ์อย่างเดียวกัน ทำไมจะต่าง
สีและสัณฐานกันได้เล่า.

น. กิริยาทั้ง ๕ อย่างนั้นก็เช่นเดียวกับต้นไม้เหล่านั้นแล
คือที่ได้เห็นรูปก็เพราะรูปกระทบตา, ที่ได้ยินเสียงก็เพราะเสียง

กระทบหู, ที่ได้ดมกลิ่นก็เพราะกลิ่นกระทบจมูก ที่ได้ลิ้มรสก็เพราะรสกระทบลิ้น, ที่ได้แตะต้องก็เพราะวัตถุภายนอกถูกต้องกาย, ขอถวายพระพร เมื่อกิริยา ๕ อย่างน้อย่างใดอย่างหนึ่งกระทำหน้าที่ของตนแล้ว ทันทันนั้นก็ส่งรายงานเข้าไปยังใจ ใจเป็นผู้รับรู้พิจารณาต่อไป เป็นอันว่าใจกระทำหน้าที่ของตนภายหลัง เหตุนี้จึงมีโชฐฐานที่เกิดของกิริยาทั้ง ๕ นั้น.

ม. เชอฉลาตว่า.

จบปัญจายตนกัมมณีพิพัตตปัญหา.

ปัญหาที่ ๔

พระเจ้ามีลิตที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็เหตุไฉนมนุษย์จึงต่างกันเป็นหลายประเภท เช่นบางคนอายุยืนยาว แต่บางคนอายุสั้น บางคนมีอำนาจวาสนาใหญ่ยิ่ง แต่บางคนอาภัพที่เป็นเช่นอะไรเป็นผู้จำเนก.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร อาตมภาพขอทูลถามพระองค์บ้างว่า เป็นไฉนต้นไม้จึงผลผลิตมีรสต่าง ๆ กัน บางชนิดมีรสหวาน บางชนิดรสขม บางชนิดรสเผ็ด.

ม. เป็นด้วยต้นไม้เหล่านั้นมีพันธุ์ต่างกัน.

น. นั้นแลฉันใด มนุษย์ก็มีพันธุ์ต่างกันฉันนั้นเหมือนกัน จึงได้มีมากประเภทเช่นนั้น คือใครทำความดีอย่างไร ความเป็นดี

อย่างนั้นก็อำนวยผลไปตามลักษณะของตน แม้ความชั่วก็เช่นเดียวกัน ขอถวายพระพร เนื่องด้วยความดีความชั่วมีมากอย่างและให้ผลต่าง ๆ กันเช่นนั้นแล มนุษย์จึงแปลกกันไปเป็นหลายประเภท ความข้อนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ตรัสแก่สุภมาณพ ใจความว่า กรรมย่อมจำแนกสัตว์โลกให้เป็นต่าง ๆ กัน.

ม. จริงอย่างเธอว่า.

จบกัมมณานาครณปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่าการบวชมีประโยชน์ที่จะได้รู้ว่ ทำอย่างไรจึงจะดับความทุกข์ที่มีอยู่ได้ และจะไม่ให้ความทุกข์อย่างอื่นเกิดขึ้นอีกนั้น จะต้องรีบทำทำไม ถึงเวลาเกิดทุกข์จึงทำมิได้หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถ้าวรโง่จนถึงเวลาเกิดทุกข์ ย่อมหาโอกาสทำมิได้ยาก หรือจะทำได้ก็ไม่ได้รับผลเท่าที่ปรารถนา แต่ถ้าวรพยายามทำเสียก่อนถึงคราวเกิดทุกข์ ก็ย่อมได้รับผลสมความมุ่งหมาย.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. ขอถวายพระพร เหมือนอย่างว่า พระองค์ทรงระหายน้ำขึ้นเมื่อใด จึงดำรัสสั่งให้ขุดสระเมื่อนั้นกระนั้นหรือ หรือว่า

สงครามเกิดขึ้นในเวลาใด พระองค์จึงตรัสสั่งให้สร้างป้อมปราการให้ทหารหัดเพลงอาวุธในเวลานั้นอย่างนั้นหรือ.

ม. ต้องให้จัดทำไว้ก่อนสัเชอ รอไว้จนถึงเวลาจำเป็นเช่นนั้น ๆ แล้วจึงให้จัดทำจะทันความประสงค์ได้อย่างไร.

น. อาตมภาพก็เป็นเช่นเดียวกับพระองค์เหมือนกัน คือต้องพยายามรีบฝึกหัดกายวาจาใจไว้ให้มีกำลังพอ เพื่อว่าเมื่อถึงคราวเจ็บไข้ได้ทุกข์ จะได้ใช้กายวาจาใจที่ได้ฝึกหัดไว้นั้นออกผจญกับทุกข์ ถ้ามิได้เตรียมไว้ก่อนเช่นนั้น ความทุกข์ก็จะได้เปรียบสามารถเอาชนะชนะครอบงำจิตต์ได้เรื่อย ๆ ไป เหตุนี้จึงต้องรีบทำแม้พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสสอนไว้ ใจความว่า เมื่อรู้ว่ากิจใดจะทำให้พ้นจากทุกข์ได้ ก็พึงรีบพยายามทำกิจนั้นเสียให้สำเร็จ เพราะรู้ไม่ได้ว่าจะตายเมื่อไร.

ม. เธอว่าชอบแล้ว.

จบปฏิกิจเจววยามกรณปัญหา.

ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่าไฟในนรกร้อนแรงกว่าไฟธรรมดาในมนุษย์ เพราะไฟในมนุษย์นี้ถึงจะทิ้งหินก้อนย่อม ๆ ลงไป แม้เผาอยู่วันยังค่ำก็ไม่ละลาย แต่ถ้ำทิ้งหินก้อนโต ๆ ลงไปในไฟนรก ครู่เดียวเท่านั้นก็แหลกย่อยไป

หมด ถ้าจริงอย่างเชื่อนั้น เหตุไฉนสัตว์นรกบางจำพวกซึ่งใหม่
อยู่ตั้งหลายพันปี จึงไม่هلكไม่ย่อยไปเสียสิ้นเล่า.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร สัตว์จำพวกจระเข้
ย่อมกลืนกินก้อนหินก้อนกรวดเป็นอาหารมิใช่หรือ.

ม. ใช่สี่เธอ.

น. ก็หินแลกรวดในท้องสัตว์เหล่านั้น ไฟธาตุย่อยละเอียด
หรือไม่.

ม. ย่อยละเอียดหมด.

น. ก็ถ้าเป็นเช่นนั้น ลูกที่ยังอยู่ในท้องสัตว์จำพวกนั้น ถูก
ไฟธาตุย่อยละเอียดไปด้วยหรือไม่.

ม. หามิได้.

น. ขอถวายพระพร นั้นเป็นเพราะเหตุไร.

ม. เจ้าใจว่าเป็นเพราะกรรมชุกเลี้ยงไว้.

น. สัตว์นรกก็เป็นเช่นเดียวกับลูกสัตว์จำพวกนั้นเหมือนกัน
คือหาได้ถูกไฟนรกซึ่งร้อนแรงถึงปานนั้นเผาให้ละลายหายสูญไปไม่
ทั้งนี้ก็เพราะบาปกรรมที่ตนได้กระทำมาตามชโลเลี้ยงไว้ สมด้วย
นัยพระพุทธศาสน์ว่า บาปกรรมยังไม่สิ้นเพียงใด สัตว์นรกก็ยัง
ไม่หมดอายุเพียงนั้น.

ม. เธอฉลาดเปรียบ.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามีลิตที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็คำที่เธอว่า แผ่นดินตั้งอยู่บนน้ำ ๆ ตั้งอยู่บนลม ๆ ตั้งอยู่ในอากาศที่ว่างนั้น จะจริงหรือ.

พระนาคเสนจึงจับข้อมกรกุ่มน้ำแล้วยกขึ้น ทูลเปรียบถวายว่า นานลมอุ้มไว้ได้ฉันใด แม่น้ำซึ่งรองรับแผ่นดินก็เป็นฉันนั้นเหมือนกัน ได้อาศัยลมซึ่งอยู่ในอากาศประคองไว้ จึงได้ตั้งตัวอยู่ได้.

ม. ขอบกล.

จบปฐมวิสัยฐารกปัญหา.

ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามีลิตที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ความคับข้องทุกข์ใดทั้งหมดหรือเธอ เป็นพระนิพพาน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ดับอย่างไรจึงจะชื่อว่าพระนิพพาน.

น. ดับจนหาเชื่อที่จะก่อให้เกิดลูกถามอีกไม่ได้ชื่อว่าพระนิพพาน ขอถวายพระพร อันผู้ที่ปล่อยใจไปตามอารมณ์ที่ผ่านมา ย่อมถูกความทุกข์เผผลลาญให้ห่มใหม่. ส่วนท่านที่มีใจสิ้นมีใจหนักแน่น แม้จะมีอารมณ์ที่รอนรนามกระทบ ท่านก็ไม่ปล่อยใจของท่านให้ไปหมกใหม่อยู่ในกองทุกข์เช่นนั้น ย่อมดับเสียได้ด้วยมากคิดเห็น

ปัญหาพระยามิลินท์

ว่า คติของธรรมดามีอยู่อย่างนั้น จนอารมณ์นั้น ๆ มอดไปเอง.

ม. เธอว่านี่ชอบแล้ว.

จบนิโรธนิพพานปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน บุคคลย่อมได้พระนิพพานด้วยกันทุกคนหรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ได้เฉพาะผู้ที่เจริญถูกต้องทางเท่านั้น ขอถวายพระพร ก็การที่จะเจริญให้ถูกต้องนั้น เบื้องต้นต้องทำความเข้าใจให้ตรงเสียก่อน คือให้เห็นทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางเจริญไปดับทุกข์ ว่ามีอยู่อย่างไร เมื่อทำความเข้าใจของตนให้ตรงได้เช่นนั้นแล้ว จึงใช้ความเห็นตรงเห็นชอบนั้นให้เป็นผู้นำความคิดการพูดและการทำให้เจริญตรงไป ขณะเจริญก็ต้องพยายามนึกมุงที่ ๆ ได้หมายไว้ให้แน่วแน้อยแต่ทีเดียว. ขอถวายพระพร ผู้ที่เจริญถูกต้องเช่นนั้นแลย่อมได้พระนิพพาน.

ม. เธอสามารถจริง.

จบนิพพานภณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๐

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ก็ผู้ที่ยังไม่ได้

พระนิพพานจะรู้หรือไม่ว่า พระนิพพานเป็นสุข.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร รู้.

ม. รู้ได้อย่างไร.

น. อาตมภาพขอทูลถามบ้างว่า คนที่มีร่างกายบริบูรณ์ไม่ได้
พิจารณาอะไร จะรู้หรือไม่ว่า การตัดมือตัดเท้าเป็นความเจ็บปวด.

ม. รู้สิเธอ.

น. ขอถวายพระพร นั่นรู้ได้ด้วยอะไร.

ม. รู้ได้ด้วยฟังเสียงกรวดญคราง หรือเห็นอาการดิ้นรนของ
คนที่ถูกตัดมือตัดเท้า.

น. นั่นแลฉันใด แม่ผู้ที่ยังไม่ได้พระนิพพานก็ฉันนั้นเหมือนกัน
คือได้เห็นกิริยามรรยาท หรือได้ยินได้ฟังถ้อยคำของท่านที่
ได้พระนิพพานแล้ว ก็ยังรู้ได้ว่าพระนิพพานเป็นสุข.

ม. ชอบแล้ว.

จบนิพพานสุขภาวชาวนนปัญหา.

จบวรรคที่ ๔.

วรรคที่ ๕

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน เธอเคยเห็น
พระพุทธรูปเจ้าหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร อาตมภาพไม่เคย
เห็น.

ม. อาจารย์ของเธอเล่าได้เห็นหรือไม่.

น. อาจารย์ของอาตมภาพก็ไม่ได้เห็น.

ม. ถ้าอย่างนั้น พระพุทธรูปเจ้าไม่มีหรือ.

น. ขอถวายพระพร พระองค์เคยเสด็จไปทอดพระเนตร
แม่น้ำโอหันทที่ ที่ป่าหิมพานต์หรือไม่.

ม. ข้าพเจ้าไม่เคยไปดู.

น. พระชนกของพระองค์เล่าได้เสด็จไปทอดพระเนตรบ้าง
หรือไม่.

ม. พระชนกของข้าพเจ้าก็ไม่ได้เสด็จไปทอดพระเนตร.

น. ถ้าอย่างนั้น แม่น้ำโอหันทที่มีไม่มีหรือ.

ม. มีสิเชอ, เป็นแต่พระชนกและข้าพเจ้ามิได้ไปดูไปเห็น
มาเท่านั้น.

เห็นพระพุทธเจ้าเหมือนกัน เพราะว่าเกิดไม่ทัน แต่ว่าพระพุทธเจ้า
มีจริง ขอถวายพระพร เหตุที่จะฟังนำมาพิสูจน์ข้อนี้ ก็คือ
โลกุตรธรรม ๕ ประการ^(๑) ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูงสุด พันวิสัยที่คน
สามัญจะพึงคิดเห็นได้เอง ต้องณะเพาะแต่ผู้ทำได้อบรมความดีจน
สติปัญญาแก่กล้าเท่านั้น จึงจะเป็นผู้รู้เองเห็นเองซึ่งธรรมเหล่านั้น
ได้ ครั้นแล้วจึงนำมาเผยแผ่แก่พุทธบริษัทเพื่อให้รู้ตามเห็นตามบ้าง.

ขอถวายพระพร เหตุมีโลกุตรธรรมเป็นพยานอยู่เช่นนั้น จึง
รู้ได้ว่า ผู้แรกตรัสรู้พระธรรมเหล่านั้นซึ่งได้พระนามว่าพระพุทธเจ้า
มีจริง.

ม. มองเห็นละ.

จบพุทธอรรถกถาตีติภาวปัญหา.

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน พระพุทธเจ้า
ไม่มีใครดีเท่าเทียมมิใช่หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ก็เธอไม่ได้เห็น ทำไม่จึงรู้ได้เล่า.

(๑) ๑ โสดาปัตติมรรค. ๒ โสดาปัตติผล. ๓ สกทาคามิมรรค. ๔ สก-
ทาคามิผล. ๕ อนาคามิมรรค. ๖ อนาคามิผล. ๗ อรหัตตมรรค.

หมดอาษ ๐1/09/2566
๘ อรหัตตผล. ๙ นิพพาน.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. ขอถวายพระพร คนที่ยังไม่เคยเห็นทะเลเลย แต่เมื่อ
พุดถึงทะเล เขาจะรู้สึกหรือไม่ว่า ทะเลกว้างใหญ่.

ม. รู้ดีเธอ.

น. นั่นแลฉันใด นี้ฉันนั้น แม้อาตมภาพมิได้เห็นพระ
พุทธเจ้าเลยก็จริง แต่เมื่อมาได้ยินได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
หรือได้เห็นพระพุทธรูปปฏิบัติปฏิบัติดีปฏิบัติงาม แล้วได้รับความสุข
กายเย็นใจ ก็หยั่งรู้ว่า พระพุทธเจ้าเที่ยงจริง.

ม. จริงอย่างเธอว่า.

จบพุทธานุกรณปัญหา.

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ก็ผู้ยิ่งใหญ่
เขาจะอาจรู้ได้หรือว่า พระพุทธเจ้าเที่ยงจริง.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร อาจรู้ได้.

ม. จะรู้ได้อย่างไร.

น. ขอถวายพระพร ก็พระคัสสิสเถระซึ่งเป็นผู้ที่เข่นภาพงาม
จนเลื่องชื่อลือนามรู้จักกันทั่วๆ ไปในครั้งกระนั้น แม้ท่านมรณภาพ
ไปนานแล้ว แต่ถึงเช่นนั้นบัดนี้ยังมีผู้รู้จักชื่อเสียงและเกียรติ
คุณของท่านได้ ถวายพระพร นั่นเป็นเพราะอะไร.

หมตอาช 01/0012566

ม. เป็นเพราะฝีมือเข่นนั้น จีบอภักดิ์ใจของผู้ที่ได้พบ

ได้เห็น.

น. นั้นแลฉันทิ พระพุทธรเจ้ากัณนั้เหมือนกัน พระองค์ทรงเปิดเศษธรรมซึ่งกระทำให้พระองค์เป็นผู้ลอยเลิศขนนั้ ไว้เป็นช่องทางสำหรับให้ผู้ที่ไต่ตรงแล้วปฏิบัติตาม เติรเข้าไปพบเห็นพระองค์ซึ่งเปี่ยมด้วยพระคุณสมบัติ.

ขอถวายพระพร เพราะฉนั้นผู้ที่ไคร่ครวญธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าค้นหาเหตุหาผลแล้ว ก็ย่อมจะชอบใจเช่นเดียวกัน เมื่อนั้นแลเขาจะรู้ได้ว่า พระพุทธรเจ้าที่จริง.

ม. เธอว่านถุกใจข้าพเจ้า.

จบพุทธานุตรธานปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน เมื่อธรรมเป็นช่องทางสำหรับเติรไปพบเห็นพระพุทธรเจ้าได้เช่นนั้น ก็ตัวเธอเล่าได้เห็นธรรมแล้วหรือยัง.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร อันสาวกของพระพุทธรเจ้าย่อมประพฤติปฏิบัติตามแนวคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้าโดยลำดับ ๆ ไป.

ม. เธอช่างฉลาดจริง ๆ.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน เมื่อวิญญาณจะไปบังเกิดต้องก้าวต้องเดินไปหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ไม่ต้องก้าวไม่ต้องเดิน.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนการจุดไฟโดยต่อมาจากไฟอีกดวงหนึ่ง จะเป็นอันว่า ไฟดวงที่ถูกต่อก้าวมายังดวงที่ต่อใหม่กระนั้นหรือ.

ม. ห้ามได้.

น. หรือเช่นขณะเมื่อพระองค์ทรงศึกษาวิชาอยู่ในสำนักอาจารย์ วิชาเหล่านั้นเคลื่อนจากอาจารย์มาหาพระองค์กระนั้นหรือ.

ม. ห้ามได้.

น. ขอถวายพระพร วิญญาณก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ขณะเมื่อจะไปบังเกิดยังภพอื่น หาได้ก้าวหรือเดินจากภพไปสู่ภพนั้น ๆ ไม่.

ม. เข้าใจละเธอ.

จบนจสังกมตีปฏิสนธิกหนปัญหา.

ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน เจตภูตมีอยู่หรือเธอ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถ้าว่าโดยปรมัตต์แล้ว ก็ไม่มี.

ม. จริง.

จบเวทกุปัญหา.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน คนตายมีส่วนใดส่วนหนึ่งซึ่งออกจากกายนี้ไม่เป็นร่างกายอื่นบ้างหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ไม่มี.

ม. ถ้าเช่นนั้น คนก็เหาะไปกรรมพันละสี่เธอ.

น. ถ้าว่าไม่เกิดต่อไปอีก ก็หนีพ้น, แต่ถ้ายังต้องไปเกิดอีก ก็หนีไม่พ้น.

ม. เธอจงหาตัวอย่างมาเปรียบเทียบให้ฟัง.

น. คนลัทมะม่วง เมื่อมีผู้แกะตัดไปถ้ำสาธ จำเลยแก้ว่า มะม่วงต้นนั้นโงทก้มได้ปลูกไว้ ต้นมะม่วงที่เขาลักผลไปนั้น เป็นของคนอื่นปลูกไว้ก่อน. ขอถวายพระพร เมื่อจำเลยแก้เช่นนั้น จะพ้นโทษหรือไม่.

ปัญหาพระยามิลินท์

ม. ไม่พั่นสีเธอ.

น. ขอถวายพระพร ก็จำเลยมิได้ลักมะม่วงของโจทก์ เหตุไรจึงไม่พั่นเล่า.

ม. เหตุที่ไม่พั่น ก็เพราะจำเลยเอาผลมะม่วงนั้นมาด้วยอาการลักขโมย ถึงหากว่าผลมะม่วงนั้นจะเป็นของอีกคนหนึ่ง ปลุกไว้ ศาลก็ลงโทษจำเลยได้ด้วยเหตุที่จำเลยมีเจตนาทุจริต.

น. นั้นแลฉันใด นี่ก็ฉันนั้น คนตายแม่จะทอดทิ้งร่างกายทุก ๆ ส่วนไว้ ไปเกิดเป็นร่างกายอื่นอีกต่างหากก็จริง แต่ถึงเช่นนั้นก็หนีบาปกรรมที่ตัวทำไว้ในชาตินี้ไม่พั่น เพราะว่าคนย่อมมีแต่บุญบาปเท่านั้นซึ่งตามไปในชาติหน้า.

ม. เธอว่านชอบแล้ว.

จบสังกมณปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน บุญก็ตาม บาปก็ตาม เมื่อยังไม่ให้ผล ไปรออยู่ที่ไหน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ก็ติดตามผู้ทำไป ดูเงาตามตัว ถ้าได้โอกาสเมื่อใด ก็ให้ผลเมื่อนั้น.

ม. เธอจะสามารถชี้ได้หรือไม่ว่า อยู่ที่นั่นที่นั่น.

หมดยาย 01/09/2566

น. ขอถวายพระพร อตมภาพไม่สามารถจะชี้ถวายได้.

- ม. ถ้าเช่นนั้นจงเปรียบให้ฟัง.
- น. ต้นไม้เมื่อยังไม่ออกผล พระองค์จะทรงสามารถขุดได้หรือไม่ว่า ผลอยู่ที่นั่นที่นั่น.
- ม. ซ้ำไม่ได้.
- น. ขอถวายพระพร บุญบาปก็เป็นเช่นเดียวกับผลไม้นั้นเหมือนกัน คือเมื่อกำลังติดตามไป ก็รู้ไม่ได้ว่า เวลานอยู่ที่นั่นที่นั่น.
- ม. เข้าใจละเธอ.

จบกัมมผลอรรถกถาปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า คู่ก่อนพระนาคเสน ผู้ที่จะต้องบังเกิดต่อไป เขารู้ตัวหรือไม่ว่า จะต้องไปเกิดอีก.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร รู้.

ม. เธอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนขานาเมื่อหว่านเข้าปลูกลงในพื้นนาแล้ว ฝนก็โปรยปรายลงมาโดยลำดับ ขอถวายพระพร เมื่อนั้นขานาเขาจะรู้ได้หรือไม่ว่า เข้าปลูกจังกงอกงาม.

ม. รู้สิเธอ เพราะธรรมชาติเข้าปลูก เมื่อมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่ ก็ย่อมงอกงาม.

น. ผู้ที่จะบังเกิดต่อไป ก็รู้ตัวเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะว่า

พืชคือบุญบาปซึ่งเป็นเหตุให้เกิดตัวยังเพาะยังทำอยู่.

ม. เธอว่ามันชอบแล้ว.

จบอุปัชฌายะนันทปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๐

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน พระพุทธเจ้า มีอยู่หรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มีอยู่.

ม. ถ้าเช่นนั้น เธอจะสามารถชี้ได้หรือไม่ว่า เวลานั้นเสด็จประทับอยู่ที่นั่นที่นั่น.

น. ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานไปแล้ว อาตมภาพไม่สามารถจะชี้ที่ซึ่งเสด็จประทับอยู่ถวายได้.

ม. ถ้าเช่นนั้นจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนไฟดวงใหญ่ซึ่งลุกโผลงอยู่ แต่เปลวไฟดับหาย เรื่อย ๆ ไป นั่นพระองค์จะทรงชี้ได้หรือไม่ว่า เปลวไฟไปอยู่ที่ไหน.

ม. ชี้ไม่ได้ เพราะเปลวไฟที่ดับไปแล้ว ก็เป็นอันดับสิ้นไปแล้ว.

น. นั้นแลฉันใด แม้พระพุทธเจ้าก็ฉันนั้นแล ถึงพระองค์ก็มีอยู่ก็จริง แต่เพราะพระองค์ได้เสด็จปรินิพพานด้วยอนุภาทิเสส

นิพพานธาตุ (ดับจนสิ้นเชื้อ) เสียแล้ว ฉะนั้นจึงขงวายไม่ได้ ที่
อตมภาพจะพอขงเจงวายได้ ก็แต่ขรรมกายอันเป็นผู้แทนพระ
พุทธรองค้เท่านั้น.

ม. เรอขงขงสามารถจริง.

จบพุทธรณิทัสสาปัญหา.

วรรคที่ ๖

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามินิทัตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน นักบวชอย่าง
พวกเธอยังมีความรักใคร่ร่างกายอยู่หรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ไม่มีแล้ว.

ม. ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ไฉนนักบวชเหล่านั้นจึงยังทะนุบำรุง
ร่างกายอยู่อีกเล่า.

น. อตมภาพขอทูลถามพระองค์บ้างว่า เมื่อพระองค์เสด็จ
ไปงานพระราชสงคราม เคยถูกอาวุธของข้าศึกบ้างหรือไม่.

ม. ก็เคยถูกอยู่บ้าง.

น. บาดแผลที่ต้องอาวุธนั้น พระองค์ทรงพอกยาทรงทาน้ำ
มัน ทรงพันด้วยผ้าเนื้อละเอียดไว้มิใช่หรือ.

ม. ก็ต้องทำอย่างนั้นสิเธอ.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. บาดแผลนั้นเป็นที่รักของพระองค์นักรหรือ จึงได้ทรง
ประคบประหงมถึงเช่นนั้น.

ม. ห้ามได้ แต่การที่ต้องกระทำเช่นนั้น ก็เพื่อจะรักษาบาด
แผลเรียกเนื้อให้เต็มเท่านั้น.

น. ขอถวายพระพร แม่พวคนักบวชก็มีได้อาลัยร่างกาย
เช่นเดียวกับบาดแผลนั้นเหมือนกัน แต่ที่ยังทำการทะนุบำรุงร่างกาย
กายอยู่ ก็เพื่อจะเอาไว้อาศัยบำเพ็ญกิจที่เป็นประโยชน์สุขของตน
และผู้อื่นให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นเท่านั้น.

ม. เธอว่าชอบแล้ว.

จบกษอัมปิยปัญหา.

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน พระพุทธเจ้า
ย่อมทรงรู้อะไรเห็นสิ่งทั้งปวงสิ้นมิใช่หรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุใดพระองค์จึงทรงบัญญัติสิกขา
บทห้ามตามหลังเหตุการณ์ที่สาวกทำให้เกิดขึ้นเล่า

น. อาตมภาพขอทูลถามพระองค์บ้างว่า ธรรมดาแพทย์ผู้
ชำนาญย่อมรู้สรรพคุณแห่งตัวยาสิ้นมิใช่หรือ.

ม. ใช่สิเธอ.

น. ขอถวายพระพร แพทย์ผู้หนึ่งเขาวางยาต่อเมื่อมีโรคหรืออาการของโรคปรากฏขึ้นก่อน หรือว่าเวลาปกติซึ่งยังคงไม่ได้ว่าจะมีโรคภัยอะไรเกิดขึ้น เขาก็วางยาเหมือนกัน.

ม. เวลาปกติเขาจะวางยาประสงค์อะไร เพราะว่าถ้าวางยาในเวลาเช่นนั้น อาจจะให้โทษแก่ร่างกายก็ได้ แต่ถ้าถึงคราวเจ็บไข้ ยาเป็นของสำคัญยิ่ง เพราะถ้าทอดทิ้งไม่รีบให้แพทย์วางยาเสียทันที โรคนั้นก็ย่อมจะกำเริบขึ้นทุกที่หากที่จะรักษาให้หายได้ต่อไป.

น. ขอถวายพระพร แม่พระพุทธรเจ้าผู้ทรงทราบเหตุการณ์ทั้งปวงก็เป็นเช่นเดียวกับแพทย์นั้นเหมือนกัน คือการที่พระพุทธรองค์ไม่ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามล่วงนารีไว้ ก็ด้วยทรงเห็นว่า ถ้าทรงบัญญัติสิกขาบทไว้ก่อน อาจจะเป็นข้อที่เห็นว่าหยาบหยาบของผู้แรกเข้ามาบวช จนทำให้เกิดความระอาใจก็เป็นได้ เนื่องด้วยมีพระเหตุที่ยทรงอนุเคราะห์อยู่เช่นนั้นแล. จึงมิได้ทรงบัญญัติไว้ก่อนแต่ความเสียหายเกิดขึ้น แต่ถ้ามองเรื่องซึ่งทรงเห็นว่า ถ้าไม่ทรงห้ามเสียอาจจะนำความเสื่อมทรามมายังหมู่คณะเกิดขึ้นเมื่อใด ก็ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามเช่นนั้น เพื่อมิให้สาวกล่วงละเมิดต่อไป.

ม. ละเอียดแท้.

จบสัมปัตตกาลปัญหา.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ตามประวัติปรากฏว่า พระพุทธเจ้ามีพระสรีรกายทุก ๆ ส่วนได้ลักษณะพระมหาบุรุษ มีพระฉวีวรรณผุดผ่องดุจสีทอง ข้อนั้นจะจริงหรือเธอ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร จริง.

ม. ก็พระชนกชนนีของพระองค์เล่า มีพระลักษณะเช่นนั้นเหมือนกันหรือ.

น. ขอถวายพระพร ห้ามได้.

ม. ถ้าเป็นเช่นนั้น จะจัดว่าดีได้หรือเธอ เพราะตามธรรมดาบุตรต้องคล้ายคลึงบิดามารดาคนใดคนหนึ่งหรือทั้ง ๒ จึงจะชอบ.

น. ขอถวายพระพร พระองค์ทรงรูจักสีสันและกลิ่นของบัวหลวงหรือไม่.

ม. รูจักสีเธอ.

น. บัวนั้นเกิดที่ไหน.

ม. เกิดที่เบือกตมซึ่งมีน้ำไหลเอื่อยอยู่.

น. ขอถวายพระพร บัวนั้นมีสีสันวรรณเหมือนเมือกตมหรือ.

ม. ห้ามได้.

น. หรือเหมือนน้ำ ขอถวายพระพร.

ม. น้ำก็ไม่เหมือน, สัตว์ชาติของบัวหลวงมีสีสันวรรณอย่าง

ใด บัณฑิตก็มีอย่างนั้น.

น. นั้นแลฉันทิด แม่พระพุทเจ้าก็ฉันทั้น ถึงพระองค์จะทรง
ถึงกำเนิดมาแต่พระชนกชนนีก็จริง แต่ที่พระองค์มีพระลักษณะ
พิเศษยังมีเหมือนพระชนกชนนีนั้น ก็เพราะความดีทั้งหลายที่ได้
ทรงสั่งสมไว้แต่หลัง มาตกแต่ให้พระองค์มีพระลักษณะตามสัญ
ชาติของพระมหาบุรุษผู้พิเศษยิ่งเช่นเดียวกัน.

ม. เธอช่างฉลาดจริงๆ.

จบวัตต์ตีสมหาปริสตกขนปัญหา.

ปัญหาที่ ๔

พระเจ้ามีลีนที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน พระพุทเจ้า
ทรงประกอบด้วยพระเมตตากุณอย่างเดียวกับพรหมมิใช่หรือ

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ถูกแล้ว.

ม. ถ้าเช่นนั้น จะมีเป็นอันว่า พระพุทเจ้าเอาอย่างมาจาก
พรหมหรือเธอ.

น. อตมภาพขอทูลถามพระองค์ก่อนว่า ช่างพระที่นั่งร้อง
เคयर้องเสียงเหมือนเสียงนกกระเรียนมีบ้างหรือไม่.

ม. เคยมีอยู่บ้าง.

น. ขอถวายพระพร ช่างนั้นจำเสียงนกกระเรียนมาร้องหรือ.

ม. หามิได้ เสียงที่ช่างร้องอย่างนั้น ก็โดยเป็นนิสัยของช่าง

ซึ่งบางครั้งก็ร้องเสียงอย่างนั้น แต่เพิกเฉยไปพ้องกับเสียงนกกระเรียนเข้า.

น. นี่ก็เช่นนั้นแล ด้วยว่าวิสัยของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีพระอัชฌาสรีย์กอบด้วยพระเมตตากฎหมายอย่างเดียวกับพรหมทั้งหลาย ขอถวายพระพร แต่อัตมภาพิใคร่จะทราบ ว่า พรหมรู้ธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าหรือไม่.

ม. รู้สี่เธอ.

น. ถ้าอย่างนั้น พรหมก็คงเรียนคงจำไปจากพระพุทธเจ้า.

ม. เห็นจะเป็นอย่างนั้น.

จบพรหมจารีปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน บวชกับไม่บวชไหนจะดี.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร บวชดี.

ม. ก็ถ้าบวชดี ทำไมพระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงผนวชเล่า.

น. ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าทรงผนวชเหมือนกัน.

ทันทีนั้น พระเจ้ามิลินท์ตรัสประกาศถ้อยคำของพระนาคเสนกะพวกราชบริษัท เพื่อให้ เป็นพยานแล้ว จึงตรัสถามพระเถระว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น ใครเล่าเป็นอุปัชฌาย์อาจารย์.

น. ขอดวยพระพร การผนวชของพระพุทธเจ้าไม่มีอุปัชฌาย์
 อาจารย์ เพราะว่าการผนวชนั้นมาพร้อมกับการตรัสรู้เป็นพระพุทธ
 เจ้าที่โคนไม้ศรีมหาโพธิ์ อตมภาพจะขอเปรียบถวายอย่างฟังง่าย ๆ
 เช่นการบริโภคาหารถึงไม่มีครูอาจารย์ก็บริโภคเป็น แม้การทรง
 ผนวชของพระพุทธเจ้าก็เป็นเช่นเดียวกันกับการบริโภคอาหารนั้นแล
 คือพระองค์ทรงรู้เองเห็นเองซึ่งความจริงทั้งหลาย ที่สุดจนเหตุผล
 วิชาการแห่งการบวชก็ทรงทราบชัดเจน เพราะฉะนั้นจึงห้ามใครเป็น
 อุปัชฌาย์อาจารย์ของพระองค์ไม่.

ม. เธอว่าชอบแล้ว.

จบอุปสัมบันปัญหา.

ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามลิந்தที่ตรัสถามว่า ตูก่อนพระนาคเสน ผู้หนึ่งบิดา
 มารดาตายเสียใจร้องไห้ อีกผู้หนึ่งร้องไห้เพราะใคร่จะประพาศิธรรม
 น้ำตาของคนทั้ง ๒ นี้ ของคนไหนเป็นยา.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอดวยพระพร น้ำตาของคน
 ตันขุ่นร้อนเพราะไฟ คือความรักใคร่และหลงใหลมิรู้เท่าความเป็น
 จริงของสังขาร แต่น้ำตาของคนหลังใสเย็นเพราะกลั่นมาแต่ความ
 เอิบอิ่มใจ เป็นอันว่าเป็นยาได้.

ปัญหาพระยามิลินท์

ม. ชอบแล้ว.

จบอัสสุปัญหา.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน คนที่ยังมีความกำหนดอยู่ กับคนที่ไม่มีกำหนดแล้ว ต่างกันหรือเหมือนกัน

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ต่างกัน คือคนหนึ่งยังความมีปรารถนาหรือความประสงค์อยู่อีก แต่อีกคนหนึ่งหาความปรารถนาหรือความประสงค์ต่อไปอีกไม่.

ม. ความเห็นของข้าพเจ้าเห็นแล้ว คน ๒ คนนั้นมีบางอย่างซึ่งยังเหมือนกันอยู่ คือชอบบริโภคอาหารที่ดื่มรสอร่อยเช่นเดียวกัน.

น. ขอถวายพระพร ย่อมเป็นเช่นพระองค์ทรงเห็นนั้นแต่ถึงเช่นนั้น คน ๒ คนนั้นก็ยังคงต่างกันอยู่ คือคนที่ยังมีความกำหนด ขณะเมื่อบริโภคอาหารย่อมรู้สึกรสอร่อยและทั้งยังตั้งใจในรสอาหารนั้นอีกด้วย ส่วนคนที่ไม่มีกำหนดแล้ว ก็มีความรู้สึกในรสอาหารเช่นนั้นเหมือนกัน แต่มีเฉพาะเวลาบริโภคเท่านั้น หาได้มีจิตใจซึ่งอยู่ในรสอาหารนั้น ๆ ต่อไปอีกไม่.

ม. จริงอย่างเธอว่า.

จบรสปฏิสังเวกปัญหา.

ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตูก่อนพระนาคเสน ปัญญา
อยู่ที่ตรงไหน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ที่อยู่ของปัญญา
ไม่ปรากฏ.

ม. ถ้าเช่นนั้นปัญญามีไม่มีหรือ.

น. ลมมีหรือไม่มี. และถ้ามี, ที่อยู่ ๆ ที่ตรงไหน.

ม. ลมมีสี่เซอ แต่ว่าที่อยู่ของลมไม่มีใครรู้.

น. ขอถวายพระพร ปัญญาก็เช่นนั้นเหมือนกัน คือ แม่
ปัญญามีอยู่แต่ก็ไม่ปรากฏว่าที่อยู่ ๆ ที่ตรงไหน.

ม. ชอบกล.

จบปัญญาปติฏฐานปัญหา.

ปัญหาที่ ๙

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตูก่อนพระนาคเสน สังสารวัฏ
ได้แก่อะไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ได้แก่การเวียน
เกิดเวียนตาย.

ม. เธอจงหาตัวอย่างมาเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนชาวสวนผู้หนึ่งปลูกลมะม่วงไว้ ครั้นเกิดผลก็เก็บ
มารับประทาน เสร็จแล้วเอาเมล็ดมะม่วงนั้นเพาะปลูกต่อไป ถึง

คราวเกิดผลอีกก็เก็บมารับประทานแล้วปลูกใหม่ต่อ ๆ ไปอีก ขอถวายพระพร ธรรมดาของชาวสวนย่อมเป็นอยู่เช่นนั้นมิใช่หรือ.

ม. ใช่สี่เธอ, ด้วยว่าปกติของชาวสวนย่อมหมั่นเพาะหมั่นปลูกพืชพันธุ์หมุ่นเวียนอยู่เช่นนั้นแล.

น. ขอถวายพระพร สังสารวัฏก็มีอาการหมุ่นเวียนเช่นนั้นเหมือนกัน คือ นับแต่เราเกิดมา เราก็ตั้งต้นเพาะความดีความชั่วเป็นต้นบุญบาปขึ้น เมื่อเราเพาะความดีความชั่วอันเป็นเหตุขึ้นแล้ว เราก็ต้องรับผลของความดีความช่วนั้น แต่จะช้าหรือเร็วสุดแต่อำนาจบุญบาป ผลนั้นแลจงใจให้เราเพาะเหตุต่อไปอีก เหมือนผู้ที่ได้รับประทานผลมะม่วงแล้ว เพาะเมล็ดมะม่วงนั้นขึ้นใหม่ต่อไป ฉะนั้น ก็ขณะเมื่อเราเพาะเหตุและรับผลอยู่นี้ เราย่อมถูกความแก่ชราพยาธิพัดผันให้ใกล้ความตายเข้าไปอยู่ทุก ๆ ขณะ ครั้นเราถึงวาระแห่งความตาย ความดีความชั่ว คือ บุญบาปที่เราได้เพาะได้ทำไว้ในชาตินี้ ก็เริ่มบั่นให้เราหมุ่นไปเกิดแก่เจ็บตายต่อ ๆ ไปอีก วนเวียนกันอยู่โดยทำนองนี้เรื่อยไปจนกว่าเราจะได้หยุดเพาะเหตุทั้ง ๒ ประการนั้นเสีย.

ขอถวายพระพร ก็เขตต์ที่จะให้เราหยุดเพาะเหตุได้นั้น ต้องต่อเมื่อเราได้พยายามทำความดีล้างความชั่วซึ่งเป็นสิ่งโสโครก จนไม่มีแปดเปื้อนหยุดกระทำการชำระล้างได้แล้ว เมื่อนั้นเป็นอันว่าเราได้เข้าเขตต์หยุดเพาะเหตุคือความดีความชั่ว ไม่ต้องเวียนเกิด

เวียนตายต่อไปอีก. ขอถวายพระพร แต่ถ้าเราแย้งเพาะเหตุคือยัง
ต้องทำความดีล้างความชั่วอยู่ตราบใด เราก็ยังจะต้องเวียนเกิด
เวียนตายอยู่ตราบนั่น.

ขอถวายพระพร สวรรค์วิญญูได้แก่อาการหมุนเวียนตั้งทูล
มาฉะนั้นแล.

ม. เธอว่าชอบแล้ว.

จบสังสารวัฏปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๐

พระเจ้ามีลันที่ศรีสทามว่า คุณก่อนพระนาคเสน อะไรเป็น
ผู้ชักผู้จูงกิจการที่ได้ทำหรือคำที่ได้พูดไว้นาน ๆ ได้.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร สติ.

ม. มีใจจิตต์หรือเธอ.

น. ถ้าพระองค์ยังทรงสงสัย ก็ขอได้ทรงตั้งพระหฤทัยนึก
ถึงพระราชากรณียกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งได้ทรงไว้นานจนทรงจำ
ไม่ได้แล้ว เพื่อทดลองดูว่าจะทรงนึกขึ้นได้หรือไม่.

ม. เมื่อนานจนจำไม่ได้แล้ว จะนึกขึ้นได้อย่างไรเล่าเธอ.

น. ก็ในขณะที่เมื่อทดลองนี้ พระองค์ไม่มีพระหฤทัยซึ่งเป็น
จิตต์ใจหรือ

ม. มีสี่เธอ.

น. ขอถวายพระพร เพราะเป็นเช่นนั้นแลเอาตมภาพจึงทูลว่า สติเป็นผู้จักผู้จำสาวเอากิจการที่ล่วงแล้วมาปรากฏขึ้นได้ ส่วนจิตต์เป็นแต่ผู้คิดอันโยงไปข้างหน้าเท่านั้น.

ม. จริงอย่างเธอว่า.

จบจिरกตสรณปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน สตินั้นเกิดขึ้นเอง หรือเกิดขึ้นต่อเมื่อมีคนเตือน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เกิดขึ้นได้ทั้ง ๒ ทาง

ม. แต่ความเห็นของข้าพเจ้าว่า เกิดขึ้นเอง มิพักต้องมีคนเตือนเตือน.

น. ถ้าเป็นอย่างพระองค์ตรัส คนก็ไม่ต้องมีครูอาจารย์คอยตักเตือนว่ากล่าว แต่นี้เพราะมิเป็นเช่นนั้น จึงต้องมีครุมีอาจารย์คอยให้สติในเมื่อเราพลั้งเผลอ.

ม. จริง.

จบสตอภิกษานนปัญหา.

จบวรรคที่ ๖

วรรคที่ ๗

ปัญหาที่ ๑

พระเจ้ามลิந்தร์สถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน สติกรรม
ระลึกหรือความจำ เกิดแต่อาการเท่าไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร เกิดแต่อาการ ๑๗
อย่าง คือ.

- (๑) เกิดแต่ความรู้อย่าง ดังผู้รูประวัติการณ์ที่ล่วงๆ มาแล้ว
ความรู้นั้นย่อมเป็นแนวให้ระลึกถึงเหตุการณ์แต่หลังได้.
- (๒) เกิดแต่การที่ได้กระทำเครื่องหมายไว้.
- (๓) เกิดแต่การได้ขยับฐานะสูงขึ้น ซึ่งเป็นเหตุให้นึกให้
จำกิจการที่ตนได้กระทำมาแต่หลัง.
- (๔) เกิดแต่การได้รับความสุข ซึ่งชวนให้สาวเอากิจการที่
ล่วงแล้วมานึกมาคิดเพื่อได้สวมนาเหตุ.
- (๕) เกิดแต่การได้รับความทุกข์ ซึ่งชวนให้หวนไปนึกถึง
เหตุแห่งความทุกข์นั้นๆ.
- (๖) เกิดแต่การได้รู้เห็นสิ่งที่คล้ายกัน ซึ่งเป็นเหตุเตือน
ให้จำอีกสิ่งหนึ่งได้.
- (๗) เกิดแต่การรู้เห็นสิ่งที่ตรงกันข้าม เช่นเห็นสีขาวยก
ให้นึกถึงสีดำได้.

ปัญหาพระยามิลินท์

- (๘) เกิดแต่การได้รับคำตักเตือน.
- (๙) เกิดแต่รู้เห็นตำหนิหรือลัทธิชณะทรวดทรง.
- (๑๐) เกิดแต่นึกขุ่นได้โดยฉำพัง.
- (๑๑) เกิดแต่การพินิจพิเคราะห์.
- (๑๒) เกิดแต่การนับจำนวนไว้.
- (๑๓) เกิดแต่การทรงจำไว้ได้ตามธรรมดา.
- (๑๔) เกิดแต่การอบรม เช่นผู้ที่กระทำใจได้แน่วแนในเมื่อกระทำกิจการ สามารถรวบรวมกำลังใจมาคิดมานึกเฉพาะกิจการอย่างนั้น แม้ว่ากิจการนั้นจะได้ผ่านหุ่ผ่านตามานานแล้ว เมื่อมานึกมาคิดขุ่นในภายหลัง ก็ยังคงจำไว้ระลึกได้.
- (๑๕) เกิดแต่การได้จัดใจเขียนไว้.
- (๑๖) เกิดแต่การเก็บไว้.
- (๑๗) เกิดแต่การเคยพบเคยเห็น.
- ม. มากอย่าง.

จบสติอาการปัญหา.

—————

ปัญหาที่ ๒

พระเจ้ำมิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน คำที่เชอว่าผู้ที่ทำบาปกรรมเรื่อยมาแม้ตั้ง ๑๐๐ ปี แต่ถ้ำเวลาจะตายมีสติระลึก

ถึงพระคุณของพระพุทธเจ้าได้ ก็ย่อมนำไปเกิดในสวรรค์ ส่วนผู้ที่ทำบาปแม้แต่ครั้งเดียวก็ย่อมไปบังเกิดในนรกนั้น ดูไม่สมเหตุสมผล ข้าพเจ้ายังไม่เห็นด้วย.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร สีลาแม่ก่อนเด็ก โดยลำพังจะลายน้ำได้หรือไม่.

ม. ไม่ได้.

น. ก็ถ้าสีลาตั้ง ๑๐๐ เล่มเกี่ยวกันแต่อยู่ในเรือ สีลานั้นจะลายน้ำได้หรือไม่.

ม. ได้สิเธอ.

น. ขอถวายพระพร เปรียบบุญกุศลเหมือนเรือ บาปกรรมเหมือนสีลา อันคนที่กระทำบาปอยู่เสมอจนตลอดชีวิต ถ้าเวลาจะตายมิได้ ปล่อยจิตต์ใจให้ ตามระทมถึงบาปที่ ตัวทำมาแต่หลังนั้น สามารถประคองใจไว้ในแนวแห่งกุศลอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นอาจทำใจให้แน่วอยู่ระเพาะแต่ในพระคุณของพระพุทธเจ้าเท่านั้นได้ ถ้าตายลงในขณะแห่งจิตต์ดวงนั้น ก็เป็นอันหวังได้ว่าไปสุคติ ประหนึ่งสีลาซึ่งมีเรือธารน้ำหนักไว้มิให้จมลงฉะนั้น ส่วนผู้ที่กระทำบาปที่สุดแต่ครั้งเดียว ถ้าเวลาใกล้จะดับจิตต์ เพียงแต่จิตต์หวนไปพัวพันถึงกิริยาอาการที่ตัวกระทำบาปกรรมไว้เท่านั้น จิตต์ดวงนั้นก็ เป็นหนักพอที่จะถ่วงตัวให้ไปเกิดในนรก ซึ่งเหมือนสีลาที่เราโยนลงไปใต้น้ำ แม้จะก้อนเล็กก็จมลงน้ำเช่นเดียวกัน.

ม. สมเหตุสมผลละ.

จบวัสส์ปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๓

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน เธอพยายาม
ฝึกฝนตน ด้วยมีประสงค์จะละทุกข์ที่ล่วงมาแล้วกระนั้นหรือ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร หามิได้.

ม. หรือจะละทุกข์ที่ยังมาไม่ถึง.

น. หามิได้.

ม. ถ้าเช่นนั้น ก็ละทุกข์ที่มีอยู่ในบัดนี้.

น. จะว่าละเพาะทุกข์ในบัดนี้ก็ไม่ใช่.

ม. ก็ถ้าอย่างนั้น เธอกระทำความพยายามทำไม.

น. ขอถวายพระพร อุตมภาพพยายามด้วยหวังว่า จะดับ
ทุกข์ที่มีอยู่ และจะมีให้ทุกข์ข้ออื่นซึ่งยังมาไม่ถึงเกิดขึ้น.

ม. ทุกข์ที่ยังมาไม่ถึงนั้น จะพยายามไม่ไ้แก่มัจฉาหรือเธอ.

น. ขอถวายพระพร ได้.

ม. เธอฉลาดมาก พยายามจะละทุกข์ที่ยังมีมาไม่ถึงก็ได้.

น. ขอถวายพระพร พระองค์เคยถูกราชศัตรูยกพลมาเพื่อ
จะชิงเอาพระนครบ้างหรือไม่.

ม. เคยถูกอยู่บ้าง.

น. ในทันทีที่พระองค์ตรัสสั่งให้ลงมือขุดคูสร้างบ่อมปรการ และฝึกหัดทหารซ้อมเพลงอาวุธ กระนั้นหรือ.

ม. หามิได้ กิจเหล่านี้ต้องจัดทำเตรียมไว้ก่อน.

น. นั้นพระองค์มีพระประสงค์อย่างไร จึงต้องทำเตรียมล่วงหน้าไว้เล่า.

ม. ประสงค์ว่า เมื่อเกิดสงครามขึ้นจะได้ทำการต่อสู้ข้าศึกได้ทันทั่วทั้งที มิฉะนั้นถึงเวลาสงครามก็จะหาโอกาสจัดทำได้ยากที่สุดก็ต้องพ่ายแพ้ข้าศึก และการที่เตรียมจัดทำไว้ในเวลาปกติย่อมทำได้ดี ทั้งเป็นที่เกรงขามของข้าศึกที่ยังมาไม่ถึงด้วย.

น. ขอถวายพระพร ข้าศึกที่ยังมาไม่ถึงก็มีด้วยหรือ.

ม. มีสี่เชอ.

น. เหตุผลที่พระองค์ตรัสถามเบื้องต้นก็มีเช่นนี้แล การที่เอาตมภาพเพียรฝึกฝนกายวาจาใจไว้ให้อยู่ในความควบคุมของจิตดีที่อบรมดีแล้ว ก็เพื่อปราบทุกข์ที่มีอยู่ในบัดนี้ และเพื่อไว้ต่อสู้หรือป้องกันทุกข์ที่ยังมาไม่ถึงเช่นเดียวกับพระองค์เหมือนกัน ถ้าไม่ทำดังนี้ ใจก็จะมีปกติอ่อนแอ ถึงคราวเกิดทุกข์ก็จะเตรียมตัวไม่ทัน เมื่อเป็นเช่นนั้นก็ย่อมเป็นช่องทางที่จะให้ความทุกข์เข้ามาพะงายใจได้ เมื่อกำลังใจไม่มีพอที่จะต้านทาน ก็ต้องยอมเป็นชะเลยแห่งความทุกข์เรื่อยไป เป็นอันหาโอกาสที่จะทำเช่นนั้นได้ยาก เพราะฉะนั้นเอาตมภาพจึงต้องพยามฝึกฝนตนไว้ก่อน.

ปัญหาพระยามิลินท์

ม. เชอว่านชอบแล้ว.

จบอนาคตปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๔

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน เชอว่าพรหมโลกไกลมาก แต่ว่าท่านที่มีฤทธิ์ถึงความแก่ลวกแล้วในจิตต์ ไปจากนั้นก็ถึงพรหมโลกทันที ประหนึ่งการเหยียดแขนคู้แขนนั้น จะจริงหรือเชอ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร อาตมภาพขอทูลถามว่า พระองค์ทรงอุบัติที่ไหน.

ม. ที่เกาะอลสัถตะ.

น. เกาะนั้นนับแต่ขึ้นไปไกลเท่าไร.

ม. ไกลประมาณ ๒๐๐ โยชน์.

น. ขอพระองค์จงทรงส่งพระฤทธิย์ไปยังที่นั้น เพื่อทดลองดูว่าจะช้าเร็วเท่าไร.

ม. ส่งไปเมื่อใด จิตต์ก็แล่นไปถึงที่นั้นเมื่อนั้น.

น. ความเร็วของจิตต์ย่อมมีอยู่อย่างนั้นแล ขอถวายพระพร ยิ่งเป็นจิตต์ของท่านที่ได้ ผักหัดไว้จนคล่องแคล่ว จะมีมีอำนาจนำอัสจรรย์ยิ่งขึ้นหรือ เหตุว่าอำนาจของจิตต์ที่อบรมดีแล้วเช่นนั้นย่อมสามารถครองร่างกายไว้ในฐานทาสของตนได้ เมื่อเป็นเช่นนั้น

ก็ยอมบัญญัติร่างกายได้ตามความเร็วของตน เพราะฉะนั้นท่านถึงความแก่ตัวกล้าในจิตต์ เมื่อคิดจะไปจากโลกนี้ ก็ยอมไปถึงพรหมโลกเร็วได้เท่ากับจิตต์คิดเหมือนกัน.

ม. นำอัสจรรย.

จบทวารพรหมโลกปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิถินที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน คนตายที่หนึ่งคนหนึ่งไปเกิดพรหมโลก อีกคนหนึ่งไปเกิดที่กัสมীরนคร ๒ คนนี้ใครจะเร็วจะช้ากว่ากัน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ไปเกิดพร้อมกันทั้ง ๒ คน.

ม. แปลก, เอาจเปรียบให้ฟัง.

น. ตำบลที่พระองค์ทรงอุบัติชื่อไร.

ม. ชื่อกาลสรีระ ณเกาะอลสัณเฑาะ.

น. นับแต่ขึ้นไปไกลเท่าไร.

ม. ประมาณ ๒๐๐ โยชน์.

น. ขอพระองค์ได้ทรงส่งพระหฤทัยไปยังที่นั่น.

ม. ส่งไปแล้ว.

น. ถ้าเช่นนั้น ขอให้พระองค์ได้ทรงส่งพระหฤทัยไปยัง

กัสมิรนครบัง.

ม. ส่งไปแล้ว.

น. ขอถวายพระพร ใครเร็วใครช้ากว่ากัน.

ม. ถึงพร้อมกันและเธอ.

น. นั้นและฉนใด นี้ก็ฉนน้เหมือนกัน ด้วยว่าก่อนขณะ
จะดับจิตต์ไปจากโลกนี้ จิตต์นั้นย่อมเกี่ยวเกาะที่ใดที่หนึ่งไว้แล้ว
ครันดับจากที่นั้น ก็แล่นไปถึงที่หมายไว้นั้นทันที เหตุนี้จึงว่าคน
ทั้ง ๒ นั้นไปเกิดพร้อมกัน.

ม. เธอสามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้.

จบพรหมกัสมิรนครปัญหา.

ปัญหาที่ ๖

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ตุก่อนพระนาคเสน ผู้ที่ไปเกิด
ยังโลกหน้า ขณะเมื่อไปเกิดมีสี่สังวรณเป็นอย่างไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ความข้อ^๕พระ
พุทธเจ้ามิได้ตรัสไว้.

ม. ถ้าเช่นนั้นโลกหน้าก็เป็นอันไม่มี.

น. พระองค์ได้ยื่นคำถามวิสัยชนาของอาตมภาพหรือไม่.

ม. ได้ยินสิเธอ.

น. ก็ขณะเมื่อเสียงของอาตมภาพแล่นเข้าสู่พระภรณ์ของพระองค์ ๆ เห็นมีสี่สนวรรณอย่างไรบ้าง.

ม. ไม่เห็นมีสี่สนวรรณอย่างไรนี่เธอ.

น. คติของสัตว์ก็เป็นเช่นเดียวกับเสียงนั้นแล ขณะเมื่อจะไปเกิดยังโลกหน้า ก็มิได้ปรากฏว่ามีสี่เขียวเหลืองขาวหรือมีรูปทรงเหมือนช้างม้าอย่างไร.

ม. ถ้าเป็นอย่างเธอว่า ร่างกายเราบัดนี้ก็ไม่มีส่วนใดส่วนหนึ่งไปเกิดยังโลกหน้าอีกเลย.

น. ขอถวายพระพร ย่อมเป็นเช่นนั้นแล.

ม. ก็เมื่อเป็นอย่างนั้น โลกหน้ามิมีร่างกายซึ่งเกิดขึ้นเอง อีกร่างหนึ่งต่างหากหรือ.

น. ขอถวายพระพร รวงเข้าในนาเกิดมาได้โดยลำพัง หรือว่าโดยพืชพันธุ์ซึ่งคนปลูกทำขึ้น.

ม. จะเกิดขึ้นมาโดยลำพังได้อย่างไร ต้องอาศัยพืชพันธุ์ซึ่งชาวนาได้หว่านได้ทำลงไป จึงจะเกิดรวงขึ้นมาได้.

น. ร่างกายในโลกหน้าก็เป็นเช่นเดียวกับรวงเข้านั้นแล คือมิได้เกิดขึ้นเอง ต้องอาศัยพืชพันธุ์เหมือนกัน ขอถวายพระพร แต่พืชพันธุ์ในที่นี้ได้แก่บุญบาปซึ่งร่างกายในบัดนี้ได้กระทำไว้ พอตายไป บุญบาปนั้นแลก่อให้เกิดร่างกายหน้าเกิดมีขึ้น ก็ถ้าเกิดขึ้นได้เองโดยมิได้มีบุญบาปปรุงแต่งให้เป็นไปแล้ว คนก็จะเหมือนกัน

สิ้น รูปพรรณสัณฐานก็จะไม่มีอีกกัน แต่นี้เพราะมิเป็นเช่นนั้น จึงได้ผิดกันต่าง ๆ ไปอย่างนี้.

ม. เธอว่านฟังได้.

จบปรโลกคณีนีลปีตาทิวัดคตปัญหา.

ปัญหาที่ ๗

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน สัตว์เมื่อจะเข้าถือปฏิสนธิในท้องมารดา เข้าทางไหน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร หาเป็นเช่นพระองค์ตรัสถามนั้นไม่.

ม. ถ้าอย่างนั้น เธอจงบอกตัวอย่างมาดู.

น. ขอพระองค์จงทรงส่งพระหฤทัยเข้าไปนีกถึงแก้วแหวนเงินทองในหีบนั้นดู.

ม. ส่งเข้าไปแล้ว.

น. ขอถวายพระพร นั้นพระองค์ทรงส่งพระหฤทัยเข้าไปทางไหน.

ม. หามือช่องทางสำหรับให้ส่งจิตต์เข้าไปไม่เธอ แต่ที่ส่งจิตต์เข้าไปได้จนเห็นแก้วแหวนเงินทองในนั้น ก็เนื่องด้วยจิตต์หมายรู้ตามที่ได้ประจักษ์มาแล้ว.

หมตอา ๐1/๐ ขอถวายพระพร คนเมื่อจะเกิดในท้องมารดา ก็มี

ณะเพาะแต่จิตต์ซึ่งเรียกว่าปฏิสนธิวิญญาณเข้าไปถือปฏิสนธิ เมื่อ
ขณะเข้าไปก็เข้าไปโดยอาการเช่นพระองค์ทรงส่งพระหฤทัยเข้าไป
ในที่นั้นเหมือนกัน ฉะนั้นจึงห้ามช่องทางทางใดทางหนึ่งสำหรับ
ให้วิญญาณเข้าไปถือปฏิสนธิไม่.

ม. เข้าใจละ.

จบมาตุกัจฉปัญหา.

ปัญหาที่ ๘

พระเจ้ามีลินที่ตรัสถามว่า ตุก่อนพระนาคเสน องค์กรคุณอัน
เป็นเหตุให้ตรัสรู้พระอริยมรรคอริยผลมีเท่าไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มี ๗.^(๑)

ม. ก็พระพุทธเจ้าเล่าพระองค์ใดตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณ
ด้วยองค์กรทั้ง ๗ นั้น หรือว่าเพาะแต่องค์กรใดองค์หนึ่ง.

น. ถ้าวเพาะองค์กรที่สำคัญ ก็องค์เดียวเท่านั้นคือธัมม-
วิชยะความสอดส่องธรรม.

ม. ก็ถ้าเป็นเช่นนั้น โฉนเธอจึงว่ามีถึง ๗ เล่า.

น. ขอถวายพระพร ดาพเมื่อยังไม่ได้ถ่อตอออกจากฝัก พัน

(๑) ๑ ด้ติ ความระลึกได้. ๒ ธัมมวิชยะ ความสอดส่องธรรม. ๓ วิริยะ
ความเพียร. ๔ ปัสสิ ความอิมใจ. ๕ บัสดัทธิ ความสงบใจและอารมณ์.
๖ สัมมาธิ ความตั้งใจมั่น. ๗ ตุกุเบกขา ความวางเฉย.

ไม่ขาดหรือไม่.

ม. พ้นไม่ขาด.

น. เปรียบธัมมวิจยะเหมือนตัวดาพ องค์ทั้ง ๖ นอกนั้นเหมือนผักดาพ ก็การที่จะได้พระอริยมรรคอริยผล ต้องอาศัยธัมมวิจยะการสอดส่องธรรมซึ่งเป็นปฏิบัติให้ก้าวไปถึงภูมิธรรมนั้น ๆ เป็นผู้บังคับเลศที่ขวางหน้าอยู่ให้เด็ดขาดออกไป จึงจะได้มรรคผลนั้น ๆ. ส่วนองค์ทั้ง ๖ นั้นหาได้เป็นองค์โดยตรงสำหรับตัดกิเลสทั้งหลายไม่ เป็นแต่คอยส่งเสริมธัมมวิจยะให้คมยิ่งขึ้นเท่านั้น ขอถวายพระพร เพราะเหตุฉะนั้นแลโพชฌงค์จึงมีถึง ๗.

ม. เข้าใจละเธอ.

จบสัจตโพชฌงค์ปัญหา.

ปัญหาที่ ๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน บุญกับบาป ไหนจะตุตถ์มากกว่ากัน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร บุญตุตถ์มากกว่า.

ม. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นเล่าเธอ.

น. ขอถวายพระพร บาปย่อมมีผลเป็นทุกข์ ก็เมื่อผู้กระทำบาปถูกความทุกข์เผาผลาญให้ได้รับความเดือดร้อนอยู่ ใจย่อมระอาครั้นต่อการกระทำบาปนั้นต่อไป. ส่วนบุญย่อมตามอำนาจ

ความสุขกายความเย็นใจให้แก่ผู้กระทำ ซึ่งเป็นเหตุชวนให้ผู้ที่ได้รับผลเช่นนั้นพยายามส่งสมต่อไปอีก เพราะบุญมีผลเป็นที่จับใจของผู้กระทำเช่นนั้น จึงดูติดมกกว่า.

ม. ขอบละ.

จบปาปบุญญพหุการปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๐

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน คนหนึ่งรู้ว่าทำอะไรเป็นบาป และบาปนั้นมีโทษเพียงไร อีกคนหนึ่งไม่รู้เสียเลย คน ๒ คนนี้ทำบาปด้วยกัน ใครจะบาปมากกว่ากัน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร คนไม่รู้บาปมากกว่า.

ม. ไฉนจึงเป็นเช่นนั้นเล่าเธอ ก็ทางบ้านเมือง ผู้ที่ไม่รู้จักกฎหมายกระทำผิดบางอย่าง ย่อมได้รับความลดหย่อนผ่อนโทษเบากว่าผู้รู้กฎหมาย.

น. ขอถวายพระพร ก้อนเหล็กซึ่งเขาเผาไฟจนแดงโชน คนหนึ่งรู้ว่าเป็นเหล็กแดง อีกคนหนึ่งไม่รู้ ก็ถ้าจะให้คน ๒ คนนี้หยิบก้อนเหล็กแดงนั้น คนไหนจะหยิบได้เต็มมือ และถูกความร้อนเผามากกว่ากัน.

ม. คนรู้จะหยิบได้สนิทหรือเธอ ต่อคนไม่รู้จึงหยิบได้เต็มมือ เมื่อเช่นนั้นก็ต้องถูกความร้อนเผามากกว่าคนรู้.

ปัญหาพระยามิลินท์

น. นั้นแลฉันใด นี้ก็ฉันนั้น คือผู้รู้เหตุรู้ผลแห่งบาปกรรม โดยจริงใจว่ามีอยู่อย่างไร ขณะเมื่อตนกระทำบาปอยู่ ย่อมเกิดความละอายใจและความหวาดกลัวว่า ตนมิสมควรจะกระทำเช่นนั้น ด้วยเกรงว่าภายหลังจะต้องได้รับความเดือดร้อนเพราะบาปกรรมนั้นตามให้ผล เป็นอันว่ามีกล้าที่จะกระทำบาปต่อไปอีก ส่วนผู้ที่ไม่รู้ว่าทำอย่างไรเป็นบาป และการกระทำนั้นมีโทษเพียงไร ย่อมไม่มีความตะจิตตะขวงใจ อาจทำได้ตามอำเภอใจ แม้บาปหนัก ๆ ก็ทำได้ โดยที่ตนไม่รู้ว่าการกระทำนั้น ๆ ตนจะต้องเป็นผู้รับผลอย่างสาหัส ขอถวายพระพร ด้วยเหตุนี้แลจึงว่าคนไม่รู้บาปมากกว่า.

ม. เชื่อว่าชอบแล้ว.

จบชานอชานปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๑๑

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ผู้ที่ไปสู่วิถีไกล ๆ ได้ โดยอาการเหาะไปมีบ้างหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร มี.

ม. นำสงสัยจริงเธอ จะเหาะไปได้อย่างไร.

น. ก็ผู้ที่กระโดดขึ้นไปได้สูง ๆ พระองค์ทรงทราบหรือไม่ ว่าขึ้นไปได้อย่างไร.

ม. ขึ้นไปได้ด้วยการรวบรวมกำลังกายซึ่งตนได้ฝึกซ้อมไว้
พร้อมด้วยใจมุ่งจะกระโดด.

น. นั่นถ้าเพียงแต่รวบรวมกำลังกายเท่านั้น จะกระโดดขึ้น
ไปได้หรือไม่.

ม. ไม่ได้เสียเธอ.

น. ขอถวายพระพร เป็นเพราะอะไร.

ม. เป็นเพราะการรวบรวมกำลังซึ่งได้ฝึกซ้อมไว้นั้น มีประ-
โยชน์เพียงให้การกระโดดนั้นท่วส่วนสูงขนเท่านั้น หาได้มีอำนาจ
พอที่จะนำร่างกายให้ลอยขึ้นไปได้ไม่ เหตุนี้จึงจำต้องพร้อมด้วย
ใจมุ่งจะกระโดดด้วย ร่างกายจึงจะลอยขึ้นไปได้.

น. นี่เป็นตัวอย่างให้เห็นว่า ฤๅเดชของใจที่มุ่งกระทำ
แล้วมีอยู่เพียงไร ขอถวายพระพร ก็ถ้ายิ่งได้ฝึกซ้อมใจไว้จนมี
กำลังเหนือกำลังกายแล้ว ถึงคราวประสงค์จะเหาะ เมื่อรวบรวม
กำลังใจนั้นเข้า จะมีพาร่างกายเหาะไปได้ไกล ๆ หรือ เหตุว่า
อานุภาพของกำลังใจที่ได้ฝึกซ้อมไว้ดีแล้ว ย่อมบ่งการให้กายทำ
อะไร ๆ ได้แทบทุกอย่าง.

ม. สิ้นสงสัย.

จบอุตตรกฐปัญหา.

ปัญหาพระยามิลินท์

ปัญหาที่ ๑๒

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ต้นไม้สูงตั้ง ๑๐๐ โยชน์ก็มีอยู่ แต่เหล่าสัตว์ที่มีกระดูกยาวตั้ง ๑๐๐ โยชน์จะมีหรือไม่.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ในทะเลปรากฏว่ามีปลาตัวยาวตั้ง ๕๐๐^(๑) โยชน์ เมื่อเป็นเช่นนั้นจริง ไฉนกระดูก

(๑) เรื่องจำนวนมากมายเช่นนั้น ท่านผู้แต่งคัมภีร์แต่ก่อน มักจะพอใจกล่าวไว้ในชาติประเทศทั้งหลาย แม้เรื่องปัญหาพระยามิลินท์นี้ ตอนนิทานเบื้องต้นพระปิณฑุจพาทย์ท่านก็กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “พระอัสสัคคผู้ตั้งหมายกได้ประชุมสงฆ์องค์พระอรหันต์ ๑๐๐ โภจวิ” ก็ในสมัยที่พระปิณฑุจพาทย์กล่าวถึงนี้ พระพุทธศักราชประมาณ ๔๐๐ ปี ซึ่งเป็นเวลายังไม่นานมีพระอรหันต์มากมายเท่านั้น แม้พระภิกษุสงฆ์มตีสังฆหรือที่ผู้จัดจนพดเมืองทั้งประเทศ ก็เชื่อว่าคงมีจำนวนไม่มากถึงเท่านั้น. แต่ก็น่าคิดว่าเหตุไฉนท่านผู้แต่งคัมภีร์ทั้งหลาย ซึ่งโดยมากปรากฏว่าเป็นกัถยานชนมอชยาศัยตั้งถาม จึงพอใจกล่าวเสริมเกินกว่าความจริงไว้ในชาติประเทศมากแห่ง. น่าจะมีเหตุผลหลายประการซึ่งชวนให้ท่านควรกล่าวไว้เช่นนั้น มีอาทิเช่นท่านต้องการจะกล่าวให้กลายเป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ซึ่งนิยมกันอยู่ในสมัยนั้น ๆ หรือมีฉันทน์ที่ตั้งใจจะให้เกิดบุญกุศลแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เช่นเรื่องดังฆตมาคมซึ่งมีพระอรหันต์มาประชุมถึง ๑๐๐ โภจวิรูปนี้ ถ้าผู้อ่านผู้ฟังอาจต้องจิตต์ไปดูภาพดังฆตมาคม

จะยาวไม่ถึง ๑๐๐ โยชน์.

ม. แปลก.

จบที่มัจฉฐิกปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๓

พระเจ้ามิถินที่ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน คำที่เธอว่าคน
อาจจะระบายนมหายใจเข้าออกให้หนึ่งเงียบได้สนิทนั้น จะทำได้หรือ
พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร พระองค์เคยได้ยิน
เสียงคนนอนกรนบ้างหรือไม่.

ม. เคยได้ยิน.

น. เมื่อผู้นั้นพลิกตัว เสียงกรนเงียบไปมิใช่หรือ.

ม. เงียบไป.

น. นั้นแต่เพียงเขาพลิกตัว เสียงกรนยัง เงียบไปได้ชั่วขณะ.
ขอถวายพระพร ถ้าคนไม่ได้พลิกปรีอไว้ ตาหูจมูกลิ้นกายใจย่อมมี
เสียงได้ตามสภาพของตนเช่นนั้นแล แต่ถ้าได้ศีลธรรมมาปกครอง
กระทำการฝึกหัดให้ จนตาหูจมูกลิ้นกายใจเหล่านี้ต่างพลิกตัวมา
คอยฟังคำสั่งของศีลธรรมแล้ว ก็ย่อมจะสงบเงียบได้เช่นเดียวกัน.

ใหญ่ปานนั้นได้ ก็ย่อมจะเป็นทางให้เกิดสติความอัมใจได้ไม่น้อย
เพราะฉะนั้นเรื่องจำนวนมากเช่น ๕๐๐ โยชน์ในที่นี้ จึงควรวินิจฉัยแก้
ท่านผู้มีความปรารถนาดีเช่นนั้น.

ปัญหาพระยามิลินท์

ม. เธอสามารถจริง.

จบอัสสาสนีศาสปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๑๔

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน ที่เรียกกันว่า
ทะเล น้ำหรือชื่อว่าทะเล.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ที่ซึ่งมีน้ำเค็มเท่า
ใด ที่เท่านั้นแลเป็นทะเล.

ม. ก็เพราะเหตุไร น้ำจึงเค็มเล่า.

น. เพราะข้อยู่นาน.

ม. ขอบกล.

จบสมุททาปัญหา.

—————
ปัญหาที่ ๑๕

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า คุณก่อนพระนาคเสน สิ่งทีละเอียดย
จะตัดได้ด้วยอะไร.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ตัดได้ด้วยปัญญา ขอถวายพระพร
ก็สิ่งที่ละเอียดยนั้นมีมากอย่าง แต่ที่นับว่าละเอียดยที่สุดก็คือธรรม
แม้กระนั้นธรรมก็ยังมีละเอียดยิ่งและหย่อนกว่ากัน ที่ซึ่งก็ต้งตัด
ด้วยปัญญาอย่างแก่กล้า ทีละเอียดยหย่อนกว่านั้น ก็ตัดด้วยปัญญา

ที่เพลาลงมา.

ม. นำฟัง.

จบสุขุมัจฉะนปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๖

พระเจ้ามีลีนที่ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน วิญญาน
ปัญญาและเจตภูต ทั้ง ๓ นั้นมีความหมายต่างกันหรือเหมือนกัน.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร ต่างกัน คือวิญญาน
ได้แก่ความรู้แจ้งในเมื่อตาเห็นรูปเป็นต้น. ปัญญาได้แก่ความรอบ
รู้ซึ่งเกิดแต่การที่ได้พิจารณาอุปเสียงกลิ่นรสซึ่งวิญญานได้รับรู้ไว้นั้น
ว่ามีเหตุผลเป็นอย่างไร, แต่เจตภูตว่าโดยปรมัตถ์แล้ว ก็ค้นหาไม่ได้.

ม. ถ้าค้นหาเจตภูตไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นใครเล่าเห็นรูป
ด้วยตา ได้ยินเสียงด้วยหูเป็นอาทิ.

น. ถ้าเป็นอย่างพระองค์ตรัส จะมีเป็นอันว่าเจตภูตเป็นผู้
เห็นรูปเป็นผู้ได้ยินเสียงหรือ.

ม. มีใช้อย่างนั้นสีเธอ.

น. ขอถวายพระพร เพราะตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง เมื่อ
ตาหับเห็นรับฟังเช่นนั้นแล้วก็รายงานไปยังใจ เช่นนั้นแลจึงว่าโดย
ปรมัตถ์ค้นหาเจตภูตไม่ได้.

ม. ชอบละ.

จบวิญญาณาทินานัตถกาวปัญหา.

ปัญหาที่ ๑๗

พระนาคเสนทูลว่า ขอถวายพระพร พระพุทธเจ้าทรงกระทำกิจซึ่งยากที่จะกระทำได้.

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสถามว่า กิจนั้นคืออะไรเธอ.

น. ขอถวายพระพร คือพระดำริหรือความคิดซึ่งเกิดขึ้นในขณะหนึ่ง ๆ พระพุทธองค์ทรงสามารถกำหนดได้ว่า นี่ผัสสะ นี่เวทนา นี่สัญญา นี่เจตนา นี่จิตต์ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องที่ยาก.

ม. เชอจงเปรียบให้ฟัง.

น. เหมือนเราวัลกัณหาขึ้นมา แล้วจะฟังแยกน้ำนั้นออกด้วยใครจะรู้ว่าส่วนไหนไหลมาจากแม่น้ำสายไหน ดังนั้นจะสามารถทำได้หรือ.

ม. ยากที่จะกระทำได้.

น. ขอถวายพระพร นี้ก็เป็นอย่างนั้นเหมือนกัน การที่พระพุทธองค์ทรงสามารถกำหนดเขตต์ของจิตต์ที่ดำเนินอยู่ในขณะหนึ่ง ๆ ได้เช่นนั้น ก็เพราะพระองค์มีพระสติสัมปชัญญะรู้ลึกพระองค์อยู่ทุก ๆ ขณะจิตต์ เพราะฉะนั้นเมื่อมีอะไรผ่านมาพระองค์จึงทรงกำหนดได้ว่า นี่เป็นผัสสะ นี่เป็นเวทนา นี่เป็นสัญญา นี่เป็นเจตนา นี่เป็นจิตต์.

ม. ละเอียดยกแท้.

ปัญหาที่ ๑๘

ระวางที่พระเจ้ามิลินท์ตรัสปุจฉาวิสัยชนากับพระนาคเสนอยู่นี้ เวลาล่วงมาถึงเที่ยงคืน ครั้นทรงเห็นสมควรแก่เวลา จึงตรัสสั่งให้เอาผ้ากัมพลมาถวายพระนาคเสนแล้วตรัสปวารณาว่า นับแต่วันนี้ข้าพเจ้าขอถวายอาหารบิณฑบาตแก่เธอเป็นนิตย์ และเธอต้องการสิ่งใดก็ขอได้เรียกเอา.

พระนาคเสนทูลว่า อตมภาพพอเลี้ยงชีพแล้ว.

ม. ข้าพเจ้าก็ทราบอยู่ แต่ที่กระทำเช่นนั้นก็เพื่อกันความนิทาน ด้วยว่าอาจจะมีคนติเตียนได้ว่า พระนาคเสนทำให้พระเจ้ามิลินท์เสื่อมใสแล้ว ไม่เห็นได้อะไร หรือเพื่อกันเขาติเตียนข้าพเจ้าว่า พระเจ้ามิลินท์เสื่อมใสต่อพระนาคเสนแล้ว ไม่เห็นทรงกระทำอาการของผู้เสื่อมใส อาศัยเหตุนี้แลขอเธอจงรับปวารณาของข้าพเจ้าเถิด.

น. ถ้าเช่นนั้นอตมภาพก็รับปฏิบัติตามพระราชประสงค์ได้.

ม. ดูก่อนพระนาคเสน ใจของข้าพเจ้าใคร่จะออกบวชอยู่ทุกขณะ ดุจราชสีห์ถูกขังอยู่ในกรงทองย่อมหันหน้าออกมุงแต่จะเข้าป่าเท่านั้น แต่ก็ยังกระทำลงไปในบัดนี้ไม่ได้ ด้วยเกรงข้าศึกจะทำลายความประสงค์เสีย.

ครั้นจบพระราชดำรัส พระนาคเสนก็ถวายพระพรลากลับไปวัด วันรุ่งขึ้นพระเถระเจ้าก็เข้าไปในพระราชวัง ครั้นพระเจ้ามิลินท์ทรงถวายอาหารบิณฑบาตเลี้ยงเสร็จแล้ว ก็มีพระราชดำรัสว่า เมื่อ

ปัญหาพระยามิลินท์

คนตลอดดั่งรุ่ง ข้าพเจ้ามาคำนึงถึงการโต้ตอบปัญหากับเธอเมื่อวานนี้ เกิดความปลื้มใจจนนอนไม่หลับ แม่พระนาคเสนก็ทูลความปลื้มใจของท่านถวายเช่นเดียวกัน.

จบทุกกรปัญหา.

จบวรรคที่ ๗

จบปุจฉาวิสัยขนาดอนมิลินท์ปัญหา.

—————

ปัญหาที่ ๓^(๑)

พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามว่า ดูก่อนพระนาคเสน ปราบกฐาว่า เมื่อพระนางปชาบดีโคตมีนำผ้าซึ่งพระนางพยายามทำอย่างประณีตทุกอย่าง ไปถวายพระพุทธเจ้า แต่พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า เป็นของมีค่า ถ้าให้ทรงถวายแด่พระสงฆ์ ก็จะเกิดผลอันไพศาล จึงตรัสแนะนำให้พระนางทรงนำผ้าคุนั้นไปถวายแด่พระสงฆ์ เรืองนจริงหรือเธอ.

พระนาคเสนทูลตอบว่า ขอถวายพระพร จริง.

ม. ถ้าเป็นเช่นนั้น พระสงฆ์จะมีประเสริฐกว่าพระพุทธเจ้าหรือ จึงสมควรแต่ผ้านั้น.

(๑) ปัญหานี้ได้ปรากฏว่า เป็นปัญหาที่ ๓ ของลำดับไหน และยังมีใ้ได้อยู่ในวรรคใดวรรคหนึ่ง.

น. ขอลววยพระพร การที่พระพุทธเจ้ามีพระพุทธดำรัสแนะนำให้ทรงกระทำเช่นนั้น ก็ด้วยมีพระพุทธประสงค์จะเชิดชูพระสงฆ์เพียงเท่านั้น ไม่เป็นเหตุที่จะจัดว่าพระสงฆ์ประเสริฐกว่า พระพุทธเจ้าอาตมภาพจะเปรียบถวาย เหมือนชายชราผู้หนึ่ง เห็นว่าบุตรของตนเป็นคนดี จึงกล่าวยกย่องขึ้นในที่ประชุม เมื่อเป็นเช่นนั้นจะจัดว่าบุตรดีกว่าชายชราผู้บิดาโดยเหตุที่ได้รับยกย่องกระนั้นหรือ.

ม. ด้วยเหตุเท่านั้น บุตรจะดีกว่าบิดาไปได้อย่างไรเล่าเธอข้าพเจ้าเห็นว่า บิดาเป็นคนดีและฉลาดในการปกครองด้วย เพราะเมื่อบุตรเห็นบิดาแสดงเมตตาจิตต์เช่นนั้น ก็ย่อมจะพยายามทำความดีเพื่อดำรงวงศ์ญาติให้ยิ่ง ๆ ขึ้น นอกจากสัญญามิตรทั้งหลายก็จะพากันนิยมนับถือบุตรชายผู้นั้นขึ้นอีกด้วย.

น. ขอลววยพระพร พระพุทธเจ้าก็ดียิ่งเช่นนั้นเหมือนกัน ข้อที่จะพึงพิศุจน์พระคุณสมบัติย่อมได้จากเรื่องนี้แล คือการที่พระพุทธองค์ไม่ทรงรับผ้าไว้ใช้สอยเป็นส่วนพระองค์นั้น ส่อให้เห็นว่าพระองค์มิได้เห็นแต่ประโยชน์สุขของพระองค์ส่วนเดียว มีพระหฤทัยมุ่งแต่จะให้ เกิดประโยชน์สุข แก่คนจำนวนมากต่อไปเท่านั้น เพราะทรงเห็นว่า เมื่อพระองค์นิพพานไปแล้ว พระสงฆ์และจะเป็นผู้ดำรงศาสนวงศ์คำสั่งสอนของพระองค์ ให้ยืดยาวไปถึงคนภายหลังได้. อนึ่งทรงเห็นว่า พระสงฆ์ก็เป็นทักษิณบุคลลสมควรแก่เครื่องสักการบูชาเช่นนั้นเหมือนกัน ทั้งจะเป็นตัวอย่างชวน

๑๐๖

ปัญหาพระยามิลินท์

ให้ผู้บริจาทานในภายหลังเห็นคุณสมบัติของพระสงฆ์ในเมื่อมาคำนึงถึงเรื่องนั้นด้วย.

ขอถวายพระพร เพราะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ณนั้นแล จึงตรัสแนะนำให้พระนางทรงนำผ้าคู่นั้นไปถวายแด่พระสงฆ์ ซึ่งจัดเป็นองค์สมบัติประการหนึ่ง ที่เชิดชูให้พระองค์เป็นผู้ประเสริฐที่สุด.

ม. เชนสามารถจริง.

จบโคตมวิัตถุณิทานปัญหา.

สำนักหอสมุด

หมวดอายุ 01/09/2566

www.1011/09/2566